

A TEHNOFRIG GYÁR KORAI TÖRTÉNETÉNEK LEVÉLTÁRI FORRÁSAI (1954–1965)

ARCHIVAL SOURCES ON THE EARLY HISTORY OF THE TEHNOFRIG FACTORY (1954–1965)

Bitay Enikő,^{1,2,3}

¹ Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Marosvásárhelyi Kar, Gépészmérnöki Tanszék, Marosvásárhely, Románia;

² Óbudai Egyetem, Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar, Kari Kutatásszervező Központ, Budapest, Magyarország;

³ Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, Románia, bitay@eme.ro

Abstract

This study examines the early history of the Tehnofrig factory in Cluj, founded in 1949–1950, based on archival sources. For the first time, it draws on the earliest documents preserved in the Tehnofrig fonds of the Cluj County Branch of the Romanian National Archives. The analysed material, dating mainly from 1954–1965, includes autobiographies, applications, labour contracts, personnel records, political registers, and workforce-management correspondence. These sources make it possible to reconstruct labour recruitment practices, vocational training mechanisms, and the social composition of the factory's early workforce. They also provide valuable information on the local dimensions of socialist industrialization, the integration of rural populations into industrial labour, and the relationship between technical education and industrial production. A particular value of the material lies in the coexistence of Romanian- and Hungarian-language documents, which reveal the multilingual character of the factory's early institutional environment. The study contributes new findings to the history of Tehnofrig and to the social history of post-war industrialization in Romania.

Keywords: *Tehnofrig, industrialization, archival research, labour recruitment, industrial heritage.*

Összefoglalás

A tanulmány a kolozsvári Tehnofrig gyár korai történetét vizsgálja levéltári források alapján; a gyár 1949–1950-ben alakult meg állami vállalként. Az 1954–1965 között keletkezett dokumentumok – önéletrajzok, kérelmek, munkaszerződések, személyzeti nyilvántartások, politikai minősítésű iratok és munkaerő-gazdálkodási levelezés – lehetővé teszik a gyár munkaerő-toborzási gyakorlatának, szakember-utánpótlási rendszerének és korai társadalmi összetételének rekonstrukcióját. A források különösen értékes adatokat szolgáltatnak a szocialista iparosítás helyi folyamatairól, a falusi népesség ipari munkába való bekapcsolódásáról, valamint a műszaki oktatás és az ipari termelés kapcsolatáról. Külön jelentőséget ad az anyagnak, hogy román és magyar nyelvű dokumentumokat egyaránt tartalmaz, amelyek a gyár korai intézményi környezetének többnyelvűségét dokumentálják. A tanulmány új adatokkal járul hozzá a Tehnofrig történetének és a háború utáni romániai iparosítás társadalomtörténetének kutatásához.

Kulcsszavak: *Tehnofrig, iparosítás, levéltári kutatás, munkaerő-toborzás, ipartörténet.*

1. A Tehnofrig korai történetének kutatási előzményei és forrásai

A második világháborút követő romániai iparosítás a 20. századi gazdaság- és társadalomtörténet egyik legjelentősebb átalakulási folyamata volt. Az 1948-as államosítást követően az államszocialista gazdaságpolitika kiemelt céljává vált az ipari termelés gyors fejlesztése, amelynek keretében új vállalatok jöttek létre, miközben a meglévő üzemek is jelentős bővítésen mentek keresztül. Az iparosítás nem csupán gazdasági programot jelentett, hanem a társadalom szerkezetét is alapvetően átalakította: új munkásrétegek alakultak ki, felgyorsult a vidéki lakosság városokba áramlása, valamint a műszaki és szakmai képzés intézményrendszerének kiépítése is [1, 2, 3, 4].

E folyamat Erdély nagyvárosaiban különösen látványosan érvényesült. Kolozsvár a háború utáni évtizedekben nemcsak kulturális és oktatási központként fejlődött tovább, hanem jelentős ipari szerepkörre is szert tett. Az új ipari létesítmények létrejötte és a meglévő vállalatok fejlesztése a város gazdasági és társadalmi arculatát egyaránt átforgalmazta [5, 6]. Az ekkor létrejött vagy megerősödött vállalatok közé tartozott a Tehnofrig is, amely néhány évtized alatt a romániai hűtőtechnikai és élelmiszeripari gépgyártás egyik meghatározó központjává fejlődött.

A kolozsvári Tehnofrig gyár a szocialista korszak egyik kiemelkedő ipari létesítménye volt Erdélyben. A hűtőtechnikai berendezések, ipari tartályok, hőcserélők és élelmiszeripari technológiai eszközök gyártására szakosodott vállalat közel fél évszázadon át meghatározó szerepet töltött be a város gazdasági és társadalmi életében. Az üzem alapítása az 1949–1950-es évekre tehető, és szorosan illeszkedett a kommunista Románia iparosítási politikájához. A vállalat történetének későbbi szakaszairól rendelkezésünkre állnak visszaemlékezések, személyes dokumentumok, vállalati kiadványok és kéziratos feldolgozások, különösen Jenei Dezső főmérnök életútjához és a gyár műszaki fejlődéséhez kapcsolódóan [7, 8]. A vállalat korai történetének levéltári forrásokon alapuló feldolgozása azonban mindeddig háttérbe szorult. Jelen vizsgálat a Tehnofrig-fond legkorábbi fennmaradt iratanyagára támaszkodik.

A szocialista korszak vállalattörténetének kutatása az utóbbi évtizedekben jelentős módszertani megújuláson ment keresztül. A gazdaság- és technikatörténeti megközelítések mellett egyre nagyobb hangsúlyt kaptak azok a vizsgálatok, amelyek az iparosítás társadalmi következményeire,

a munkaerő-toborzás mechanizmusaira, a szakemberképzés intézményes formáira és a vállalati közösségek kialakulására irányulnak [9, 10]. A vállalati iratok így nem csupán az intézmény működésének dokumentumai, hanem a korszak társadalomtörténetének fontos forrásai is.

A vállalati múlt feltárásában kiemelkedő szerepet töltenek be a levéltári források. A romániai levéltárak gazdasági fondjai számos olyan dokumentumot őriznek, amelyek mindeddig csak korlátozott mértékben kerültek a történeti kutatások látókörébe [11]. Különösen értékesek ebből a szempontból a személyzeti és munkaügyi iratok, amelyek nemcsak a vállalat szervezeti működéséről szolgáltatnak adatokat, hanem az alkalmazottak társadalmi hátterére, képzettségére és szakmai pályájára vonatkozóan is fontos információkat őriztek meg. Az önéletrajzok, kérelmek és személyi nyilvántartások olyan egyéni életutakat tesznek láthatóvá, amelyek más forráscsoportokból rendszerint nem rekonstruálhatók. Ezáltal az intézménytörténeti kutatás társadalomtörténeti dimenzióval egészül ki, és lehetővé válik az iparosítás helyi folyamatainak árnyaltabb vizsgálata is.

Jelen tanulmány alapvető forrásbázisát a Román Állami Levéltár Kolozs Megyei Kirendeltségén (Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, a továbbiakban: DJAN-CJ) őrzött Fond Întreprinderea Tehnofrig Cluj (nr. 626.) dokumentumai képezik. A kutatás a fond első két iratcsomójának feldolgozására épül: a *Cadre. Repartizări. Contract de muncă (1954–1965)*, illetve a *Diversă corespondență cu forțele de muncă (1958–1965)* című iratcsomók anyagára. A fennmaradt dokumentumok között önéletrajzok, felvételi kérelmek, munkaszerződések, politikai nyilvántartások, állományjegyzékek, valamint a munkaerő-gazdálkodással kapcsolatos hivatalos levelezés található. A forrásanyag különleges értékét az adja, hogy lehetőséget nyújt a gyár első munkatársi közösségének, a munkaerő-toborzás gyakorlatának, a szakember-utánpótlás korai formáinak és a vállalat multietnikus társadalmi környezetének vizsgálatára.

Jelen tanulmány célja kettős: egyrészt a Tehnofrig-fond legkorábbi iratanyagának rendszeres feldolgozása és bemutatása, másrészt a levéltári dokumentumokból kirajzolódó ipar-, társadalom- és technikatörténeti összefüggések feltárása. A vizsgálat középpontjában a vállalat alapításának időszaka, a munkaerő összetétele, a szakmai utánpótlás biztosításának formái, valamint azok a társadalmi folyamatok állnak, amelyek a Tehnofrig fejlődését a romániai iparosítás korai szakaszában meghatározták.

2. Az iratanyag és az iratképző intézmény

2.1. A vizsgált forrásanyag jellege és összetétele

A jelen tanulmány alapját képező levéltári forrásanyag elsősorban a Tehnofrig-fond 1. és 2. iratcsomójából származik.¹ A kutatás három fő forrástípust vizsgál az 1. iratcsomó anyagából: (1) a gyárba felvételre jelentkezők, illetve szakmai gyakorlatukat a vállalatnál teljesítő tanulók és hallgatók által készített kézzel írott önéletrajzokat (autobiografie); (2) a vállalat igazgatóságához benyújtott kérelmeket; valamint (3) az üzem belső adminisztratív dokumentumait, köztük egy Strict Secret minősítésű politikai nyilvántartást. A 2. iratcsomó a Tehnofrig és a munkaerő-gazdálkodási szervek közötti hivatalos levelezést tartalmazza, amely lehetővé teszi a vállalat munkaerő-toborzási és munkaerő-gazdálkodási gyakorlatának rekonstruálását.

A vizsgált dokumentumok túlnyomó többsége 1954 és 1965 között keletkezett. A forrásanyag egyidejűleg nyújt betekintést a vállalat személyzeti politikájába, a szakember-utánpótlás rendszerébe, a munkásság társadalmi összetételébe, valamint a korabeli ipari igazgatás működésének egyes területeibe.

2.2. A Tehnofrig gyár alapítása és korai évei

A Tehnofrig gyár szervezeti előzményei az 1949-es évre nyúlnak vissza, jogilag azonban 1950. december 26-án alakult meg állami vállalatként. A gyár Kolozsvárott, a Gyufagyár utcán (Str. Fabrica de Chibrituri) az 5–7., illetve később 5–11. szám alatt kapott helyet. Az üzem alapvető profilja a hűtőtechnikai berendezések és ipari hűtőrendszerek tervezése, gyártása és szerelése volt – innen ered a neve is: a román frigorific (hűtőtechnika) szóból.

A gyár neve az évek során többször változott: a korai iratokon Kolozsvári Tehnofrig Üzemek (Uzinele Tehnofrig Cluj) szerepel, amelyet később Kolozsvári Tehnofrig Vállalat (Întreprinderea Tehnofrig Cluj) váltott fel. Az alapítástól fogva meghatározó személyisége volt Jenei Dezső főmérnök, aki 1949. december 6-án lépett be a vállalathoz, és egészen 1973-ig töltötte be a főmérnöki tisztséget.

1 DJAN-CJ, Fond Întreprinderea Tehnofrig Cluj nr. 626. (a továbbiakban: Fond Tehnofrig), dos. 1. Cadre. Repartizări. Contract de muncă (Káderek. Kirendelések. Munkaszerződések), 1954–1965, 356 file; dos. 2. Diversă corespondență cu forțele de muncă (Vegyes levelezés a munkaerő-gazdálkodási szervekkel), 1958–1965, 369 file.

Az ő nevéhez fűződik a gyár műszaki fejlesztéseinek irányítása a kezdeti évtizedekben; emellett az Erdélyi Múzeum-Egyesület Műszaki Tudományok Szakosztályának alapítója és első elnöke volt.²

A gyár hamarosan túlnőtt Kolozsvár határain: szerelési munkákat végzett Románia számos városában, köztük Besztercén (Bistrița), Szucsán (Suceava), Jászvásáron (Iasi), Pitești-ben és Temesváron (Timișoara). A vállalat arculatának meghatározó eleme lett a pingvinemléma, amelyet András László rajztanár és ötvösművész tervezett – az 1948-as tanügyi reform előtt a Református Kollégium rajztanára, ezt követően a Tehnofrig grafikus művésze.³

2.3. Az iratcsomók szerkezete és tartalma

Az állandóan megőrzendő iratok 1954–1968-as leltára 100 iratcsomó meglétéről tanúskodik. A fond az 1950-es évektől az 1960-as évek végéig ível, és a vállalat működésének szinte minden aspektusát lefedi: az igazgatói határozatoktól és laboratóriumi elemzésektől a munkásság felvételi iratain és szerelési munkák szerződésin át az újítási dokumentumokig.⁴

Jelen tanulmány részletesen elemzi az 1. és 2. iratcsomót. Az 1. iratcsomó eredeti borítófelirata: 1 – Tehnofrig – Cadre. Repartizări. Contract de muncă. 1954–1965. T. păst. permanentă (Termen de păstrare permanent – állandóan megőrzendő). 356 file. Összesen 337 digitalizált oldalt tartalmaz; a különbség azzal magyarázható, hogy egyes lapok kétoldalas fotója van, illetve a digitalizálás során néhány üres oldal hiányozhat.⁵ A 2. iratcsomó borítófelirata: Diversă Corespondență cu Forțele de muncă, anii: 1958–1965 (Vegyes levelezés a Munkaerő-gazdálkodási Hivatallal, 1958–1965), 369 lap.⁶

Az 1. iratcsomó anyaga nem egységes, hanem több különböző iratcsoportból tevődik össze: (1) helyi falusi munkások önéletrajzai (Kisbács/Baciu) – ff. 1–3.; (2) munkára jelentkezők önéle-

2 Jenei Dezső szakmai életútjáról és a Tehnofrigban betöltött szerepéről részletesen lásd [7].

3 Ferencz Attila ny. tervezőmérnök levele Bitay Enikőhöz, az általa kezdeményezett, a Tehnofrig gyár történetére irányuló kutatás keretében. Kolozsvár, 2015. augusztus 21–23. Tehnofrig-gyűjtemény, EME, KIK (Könyvtár és Információs Központ), Kolozsvár.

4 DJAN-CJ, Fond Tehnofrig. A fond leltára (Inventarul pentru documentele care se păstrează permanent, create în perioada 1954–1968) az állandóan megőrzendő iratokat tartalmazza, összesen 100 iratcsomó (dosszié).

5 DJAN-CJ, Fond Tehnofrig, dos. 1. (Repartizări, Contract de muncă, 1954–1965), 356 lap.

6 DJAN-CJ, Fond Tehnofrig, dos. 2. (Diversă Corespondență cu Forțele de muncă, 1958–1965), 369 lap.

rajzai – ff. 4–10.; (3) a Kolozsvári Műszaki Egyetem egyik hallgatójának önéletrajza – f. 11.; (4) a Bukaresti Élelmiszeripari Intézet hallgatóinak 1954. nyári szakmai gyakorlatára vonatkozó program, beosztási lista és önéletrajzok – ff. 12–25., az f. 21. hiányzik; (5) a Kolozsvári Hűtőtechnikai Középfokú Műszaki Iskola beosztási listája – f. 26., ff. 28–31.; (6) ugyanezen iskola tanulóinak önéletrajzai – ff. 32–60.; (7) kolozsvári kereskedelmi középiskolások magyar nyelvű kérelmei és önéletrajzai – ff. 61–75.; (8) belső adminisztratív iratok – elbocsátási értesítők (ff. 76–83.), szigorúan titkos (Strict Secret) politikai nyilvántartás (ff. 84–87.), állományjegyzék (f. 96.), névjegyzékek (ff. 98–105.), esti iskolai nyilatkozatok (ff. 121–127.); valamint (9) munkaszerződéses – részben kitöltött, részben üres nyomtatványok formájában, amelyek az iratcsomó terjedelmesebb részét alkotják (ff. 128–356.).

A 2. iratcsomó anyaga egységesebb jellegű: a Tehnofrig és a Kolozsvári Munkaerő-toborzó és -elosztó Hivatal (Secția Orașului de Recrutare și Repartizare a Forțelor de Muncă) között váltott levelek sorozatát tartalmazza, amelyet a gyár Személyzeti és Kérdésképzési Szolgálat (Serv. Personal și Formare Cadre) bonyolított. A 369 lapból álló iratcsomót 1965. december 9-én zárták le. A levelek munkaerő-igényléseket, szakmunkások és műszaki alkalmazottak toborzását, versenyvizsgák hirdetését, belső munkaerő-átcsoportosítási kérelmeket, valamint a munkaerő-gazdálkodás szabályozásával kapcsolatos köriratokat tartalmaznak. Az iratanyag az 1958–1965 közötti időszakot öleli fel, és közvetlen betekintést enged a gyár munkaerő-gazdálkodásának mindennapi gyakorlatába, a gyár fejlődésébe és a kor munkaiügyi szabályozásába.

Az iratanyag szerkezete lehetővé teszi, hogy a vállalat korai működését egyszerre személyi, szervezeti és társadalomtörténeti nézőpontból vizsgáljuk. A következőkben az 1. és 2. iratcsomó alapján rekonstruáljuk a gyár munkaerő-állományának és szakember-utánpótlásának legfontosabb jellemzőit.

3. A munkaerő összetétele és toborzásának mechanizmusai

3.1. Helyi falusi munkások önéletrajzai (1954)

A Tehnofrig gyár korai időszakából fennmaradt, legkorábbi személyzeti dokumentumok közé tartozik három kisbácsi munkás 1954. október 1-jén keltezett, kézzel írt magyar nyelvű önéletrajza.

A dokumentumok Balázs Lajos, Gáspár Gyula és Turós Dénes életútját mutatják be, és egyúttal betekintést nyújtanak azoknak a társadalmi csoportoknak a világába, amelyekből a vállalat első munkavállalói kikerültek. A három önéletrajz ugyanazon a napon készült, tartalmuk és szerkezetük pedig jól tükrözi az 1950-es évek személyzeti nyilvántartásaihoz kapcsolódó elvárásokat. A szerzők nemcsak születési és iskolai adataikat közölték, hanem beszámoltak családi hátterükről, munkaviszonyaikról, katonai szolgálatukról és politikai múltjukról is.

A három személy egyaránt Kisbács (Baciu) községből származott, amely Kolozsvár közvetlen vonzáskörzetében feküdt. Bár mindannyian mezőgazdasági környezetből érkeztek, társadalmi helyzetük nem volt azonos. Balázs Lajos 1908. szeptember 2-án született napszámos családban. Elemi iskolai tanulmányait Kisbácsban végezte 1915 és 1919 között, ezt követően mezőgazdasági és alkalmi napszámos munkából élt. Önéletrajzában kiemelte, hogy családfenntartóként mentesült a rendszeres katonai szolgálat alól, ugyanakkor 1943-ban rövid ideig a kolozsvári 60. vadászosztálynál teljesített szolgálatot. Politikai szervezethez nem tartozott.⁷

Gáspár Gyula 1907. február 14-én született Kisbácsban középparaszti családban. Hat testvére volt, hat elemi osztályt végzett, majd földműveléssel foglalkozott. Önéletrajza szerint vagyoni helyzetét egy hektár föld jellemezte. Nős volt, és négy gyermeket nevelt. Katonai szolgálatát 1929-ben Pitești-ben, a 6. ezrednél teljesítette. A dokumentum hangsúlyozza, hogy sem korábban, sem az önéletrajz megírásának idején nem vett részt politikai szervezet munkájában.⁸

Turós Dénes 1912. szeptember 12-én született Kisbácsban szegényparaszti családban. Nyolc testvér mellett nőtt fel, elemi iskolai tanulmányait 1919 és 1924 között végezte. Az önéletrajz szerint a család mindössze 0,73 hektár földdel rendelkezett. Gyermekkorától mezőgazdasági és napszámos munkát végzett, majd 1931-ben Kolozsvárra költözött. A második világháború idején, 1942 és 1943 között katonai szolgálatot teljesített. Saját megfogalmazása szerint politikai pártban vagy szervezetben nem vett részt.⁹

A három önéletrajz számos közös vonást mutat. Mindegyik kézzel írt, magyar nyelvű dokumentum, amely a szerző életútját kronologikus rend-

7 DJAN-CJ, Fond Tehnofrig, dos. 1., f. 1.

8 Uo., f. 2.

9 Uo., f. 3.

ben mutatja be. A szövegekben kiemelt szerepet kap a társadalmi származás, az iskolai végzettség, a katonai szolgálat és a politikai múlt ismertetése, ami jól illeszkedik az államszocialista korszak személyzeti gyakorlatához. Ugyanakkor a dokumentumok arról is tanúskodnak, hogy a Tehnofrig első munkavállalói között a környező falvak különböző társadalmi rétegei képviseltették magukat. A napszámos, a szegényparaszti és a középparaszti háttér egyaránt megjelenik, ami arra utal, hogy a vállalat munkaerő-utánpótlásának egyik legfontosabb forrását a Kolozsvár környéki mezőgazdasági népesség alkotta. A dokumentumok egyúttal érzékelten mutatják be azt a társadalmi mobilitási folyamatot is, amelynek során a vidéki lakosság egy része fokozatosan bekapcsolódott az ipari termelés világába.

3.2. Munkára jelentkezők önéletrajzai (1955)

A személyzeti iratok között hét, munkavállalási szándékkal benyújtott önéletrajz maradt fenn 1955 februárjából. A dokumentumok 1955. február 8–9-én keltek, és fiatal, többnyire 1933–1938 között született jelentkezők pályakezdő élethelyzetét tükrözik. Az önéletrajzok között négy román és három magyar nyelvű dokumentum található, amelyek egyaránt betekintést nyújtanak a korabeli munkaerő-felvétel gyakorlatába és a jelentkezők társadalmi háttérébe.¹⁰

A román nyelvű önéletrajzok szerzői – Osváth Ileana, Osváth Anna, Veres Anasztázia és Buda Aurélia – valamennyien vidéki, földművescsaládokból származó fiatal nők voltak. Az önéletrajzok részletesen ismertetik a szülők foglalkozását, a testvérek számát, az iskolai végzettséget és a társadalmi származást. Több esetben megjelenik az UTM-tagság is, amely a korszak személyzeti dokumentumaiban rendszeresen feltüntetett adatnak számított.¹¹

A magyar nyelvű önéletrajzok szerzői – Hideg György, Jakab Károly és Pácz Pál – szintén földműves vagy középparaszti családi háttérrel rendelkeztek, ugyanakkor esetükben már a középfokú kereskedelmi képzés is megjelenik. Hideg György és Jakab Károly a Kereskedelmi Iskola IV. osztályának tanulói voltak, míg Pácz Pál hét elemi osztály elvégzését követően kereskedelmi tanulmányokat folytatott. Az önéletrajzokban a DISZ-tagság feltüntetése mellett a továbbtanulás

és a munkavállalás szándéka is hangsúlyosan megjelenik.¹²

A dokumentumok alapján megállapítható, hogy a Tehnofrig az 1950-es évek közepén a vizsgált fiatal jelentkezők számára vonzó munkalehetőséget kínált. A fennmaradt önéletrajzok tanúsága szerint a jelentkezők többsége vidéki vagy kisvárosi környezetből érkezett, és társadalmi háttérükben meghatározó szerepet játszott a földművescsaládi eredet. A vizsgált dokumentumegyüttes (ff. 4–10) egyúttal jól szemlélteti azt a társadalmi mobilitási folyamatot is, amelynek során a mezőgazdasági háttérű fiatalok az ipari üzemekben kerestek munkalehetőséget és szakmai előrelépést. Az f. 11. a Kolozsvári Műszaki Egyetem egyik hallgatójának 1954-ben kelt, feltehetően szakmai gyakorlat-hoz kapcsolódó önéletrajzát tartalmazza.

3.3. Szakmai gyakorlat a Tehnofrigban: a Bukaresti Élelmiszeripari Intézet hallgatói (1954)

Az 1954. júliusi iratanyag a Bukaresti Élelmiszeripari Intézet (Institutul Industriilei Alimentare București, Facultatea Mașini și Utilaje) hallgatóinak Tehnofrigban végzett szakmai gyakorlatát dokumentálja. A névsor tizenhárom résztvevőt rögzít, közülük tizenkét hallgató önéletrajza maradt fenn; az f. 21. hiányzik. A csoportok élén egy-egy hallgatói felelős állt: Colofeteanu Ion, Geafar Megidet és Constantinescu Ion.¹³

A gyakorlatosok önéletrajzai Románia különböző vidékeiről érkező fiatal főiskolai hallgatókat mutatnak be. A résztvevők között megtaláljuk Amaranu Eugeniát Râmnicu Săratból, Colofeteanu Iont a Pleșița környéki Veléből, Șarpe Elenát Budieni-ből, Vasiliu Gabrielát Galați-ből, Georgescu Marianát Bragadiruból, valamint Geafar Megidet a dobrozdusi Veleni-ből. A fennmaradt önéletrajzok alapján a hallgatók társadalmi háttere rendkívül változatos volt: munkás-, paraszt-, kisiparos-, tisztviselői, szövetkezeti alkalmazotti és műszaki értelmiségi családok gyermekei egyaránt jelen voltak a csoportban.¹⁴

Különösen figyelemre méltó két kínai hallgató jelenléte. Cioi Guan-Pil 1934. október 10-én született a Juan-He régióbeli Hai-Zu településen, míg Cia-Kuk-Iun 1933. október 8-án Tianjin városában. Mindketten az 1953-as tanévtől tanultak Bukarestben, és 1954 nyarán a Tehnofrigban végeztek szakmai gyakorlatukat. Jelenlétük a szoci-

10 DJAN-CJ, Fond Tehnofrig, dos. 1, ff. 4–10. Román és magyar nyelvű, kézzel írt önéletrajzok. Keltezésük: 1955. február 8–9.

11 Uo., ff. 4–7.

12 Uo., ff. 8–10.

13 Uo., f. 12v.

14 Uo., ff. 13–20., 22–25.; az f. 21. hiányzik.

alista országok közötti műszaki és oktatási kapcsolatok korai helyi megjelenését dokumentálja a Tehnofrig gyakorlatában.¹⁵

A szakmai gyakorlat programja részletes képet nyújt a gyár ekkori szervezetéről. A hallgatók rotációs rendszerben dolgoztak az egyes műhelyekben, így megismerhették a termelés teljes folyamatát. A programban szerepelt az öntőde (Turnătorie), a lakatosműhely (Lăcătușerie), a hegesztőrésztleg (Sudură), a szerszámgépműhely (Mașini Unelte), az asztalosműhely (Tâmplărie), a szerelőműhely (Montaj) és a kovácsműhely (Forje). A gyakorlati képzést tanulmányi látogatások egészítették ki a kolozsvári vágóhídon, sörgyárban, édességgyárban és az élelmiszeripari tervezőintézet helyi egységénél.¹⁶

A dokumentumok jelentősége túlmutat az oktatási tevékenységen. A felsorolt műhelyek és üzemszázlek az mutatják, hogy a Tehnofrig 1954 közepére már összetett fémipari termelési szervezettel rendelkezett. A vállalat nemcsak gyártóüzemként működött, hanem a felsőfokú műszaki képzés gyakorlóhelyeként is, ami a szakembergárda és a termelési infrastruktúra korai megszilárdulására utal.¹⁷

3.4. Szakmai gyakorlat a Tehnofrigban: az Élelmiszeripari Középiskola hűtéstechnikai szakos tanulói (1954)

Az 1. iratcsomó egyik értékes forráscsoportját a Kolozsvári Élelmiszeripari Középfokú Műszaki Iskola Hűtéstechnikai Szak (Școala Medie Tehnică de Industrie Alimentară, secția frigotehnică) 1954. júniusi iratanyaga alkotja (f. 26., ff. 28–60.). Az 1954. június 14-én kelt beosztási lista fejléce szerint – Az Élelmiszeripari Műszaki Középiskola tanulóinak szakmai gyakorlata (Practica elevilor dela Școala Medie Tehnică Alimentară) – a II. Frig. évfolyam 29 tanulója (19 lány, 10 fiú) töltötte szakmai gyakorlatát a Tehnofrig üzemeiben. Az összesítő lapon az intézmény neve Kolozsvári Hűtéstechnikai Műszaki Középiskola (Școala Medie Tehnică Frigotehnică, Cluj) alakban szerepel.¹⁸

Az önéletrajzok tartalmi és formai szempontból egyaránt figyelemre méltó forráscsoportot alkotnak. Minden tanuló kézzel írta saját önéletrajzát

románul, többségük egységes szerkezeti sémát követve: születési hely és dátum, a szülők neve és foglalkozása, társadalmi réteghelyzet (szegényparaszt, középparaszt, tisztviselő), az elemi iskola helye és elvégzésének éve, a középiskolába kerülés körülményei, majd a politikai szervezeti tagság – az Ifjú Munkások Szövetsége (Uniunea Tineretului Muncitoresc, UTM) – feltüntetése dátummal. Az önéletrajzokat kötelező politikai záróformulával fejezték be. Ez az egységes szerkezet a korszak általánosan alkalmazott káderanyag-összeállítási gyakorlatát tükrözi, amelynek célja a tanuló politikai megbízhatóságának és szociális hátterének dokumentálása volt.¹⁹

Az iratanyag különös jelentőségét az adja, hogy a Tehnofrig gyár 1956-ban alapította saját inasiskoláját a Monostori úton (Calea Moților). Az 1954-es iratanyag tehát a Tehnofrig saját iskolájának megalapítását megelőző időszakot dokumentálja: a gyár ekkor még a Kolozsvári Élelmiszeripari Középfokú Műszaki Iskola hűtéstechnikai szakával együttműködve biztosította szakember-utánpótlását. Ez a kapcsolat illeszkedett a korszak szakképzési gyakorlatához: az élelmiszeripari iskolák és az ipari vállalatok együttműködése a szakképzett munkaerő tervszerű biztosítását szolgálta.²⁰

Az iskola kolozsvári telephelyeit az önéletrajzok pontosan rögzítik: az iskola épülete a 23 August utcán (Király utca) 22–23. szám alatt volt, a tanulók bentlakása (kollégiuma) pedig a Petőfi utca 44–46. és a Böszörményi utca 12. szám alatt működött.²¹

A tanulók műhelybeosztása rotációs rendszerben zajlott a hat műhely között: szerszámgyártó műhely (Mașini Unelte), lakatosműhely (Lăcătușerie), lemezmegmunkáló, kovács-, hegesztőműhely (Tevărie-Forjă-Sudură), szerelőműhely (Montaj), öntőde (Turnătorie) és asztalosműhely (Tâmplărie) – a tanulók hetente váltottak, 1954. június 14-től július 2-ig. A jelenlétüket nyilvántartották.²²

19 Uo., ff. 32–60. Az önéletrajzok román nyelvűek, kézzel írtak, keltezésük: Cluj, 14. VI. 1954.

20 A Monostori úton (Calea Moților) alapított inasiskolából (Școală de Ucenici) később a Grupul Școlar Industrial „Tehnofrig” fejlődött ki, amelynek 1973-ban a gyár saját költségvetéséből campusszerű új épületet emeltetett a Máramaros utcán (Str. Maramureșului; ma Liceul Tehnologic nr. 1, Str. Maramureșului nr. 165A, Kolozsvár).

21 DJAN-CJ, Fond Tehnofrig, dos. 1., ff. 32–60. A bentlakások és az iskola címe az egyéni önéletrajzokban szerepel.

22 Uo., f. 26. (első beosztási terv, géppel írott, 3 csoport, 3 részleg); f. 28. (végleges beosztási lista, géppel írott, 5 csoport, 6 részleg); f. 29. (ugyanaz kézzel írva); f. 30. (kézzel írott összesítő névsor csoportbeosztással, 29 tanuló, 19 lány, 10 fiú); f. 31. (jelenlét-nyilvántartás; hiány-

15 Uo., ff. 16, 24.

16 Uo., f. 12.

17 Uo., ff. 12–12v.

18 Uo., f. 26., ff. 28–31. Fejléc: Întreprinderea Tehnofrig Cluj, Practica elevilor dela Școala Medie Tehnică Alimentară. Keltezés: Cluj, 14. VI. 1954. Összesítő: Școala Medie Tehnică Frigotehnică, Cluj, 14. VI. 1954. Sunt 29 elev. Femenine 19. Băeți 10.

Az önéletrajzok alapján a tanulók 1954-ben jellemzően 15–18 évesek voltak – a legtöbben 1936 és 1939 között születtek. Néhányan később kezdték meg tanulmányaikat, mint osztálytársaik: Cutean Patriciu betegség miatt késett, Zbucea Teodor és Ciungan Emilian 1952-ben iratkozott be. A tanulók döntően Kolozs régió/Regiunea Cluj több járásából érkeztek – a Szamosújvár/Gherla, Kolozs/Cluj, Dés/Dej és Torda/Turda járásból –, de akadt köztük Nagysármás/Sărmaș, Nagyenyed/Aiud és Topánfalva/Câmpeni járásból való tanuló is. Hárman Kolozsvárról/Cluj érkeztek, egy tanuló a városi Marosújvárról/Ocna Mureș (Nagyenyed járás/Raionul Aiud). A többiek falvakból és községekben jöttek: Rettég/Reteag (Dés járás/Raionul Dej), Móró/Morău (Szamosújvár járás/Raionul Gherla), Magyarszarvaskend/Cornești (Szamosújvár járás/Raionul Gherla), Nyikula/Nicula (Szamosújvár járás/Raionul Gherla), Nagycég/Tagu (Nagysármás járás/Raionul Sărmaș), Kolozs/Cojocna (Kolozs járás/Raionul Cluj), Felsőtők/Tiocu de Sus (Szamosújvár járás/Raionul Gherla), Mezőszopor/Soporul de Câmpie (Torda járás/Raionul Turda), Indal/Deleni (Torda járás/Raionul Turda), Kolozsgyula/Giula (Szamosújvár járás/Raionul Gherla), Kolozsbős/Boju (Kolozs járás/Raionul Cluj), Csicsó Mihályfalva/Ciceu-Mihăiești (Dés járás/Raionul Dej), Kolozspata/Pata (Kolozs járás/Raionul Cluj), Kalotászentkirály/Sâncrai (Bánffy-hunyad járás/Raionul Huedin), Aranyosvágás/Vadu Moșilor (Topánfalva járás/Raionul Câmpeni), Erdőszombattelek/Sâmboieni (Szamosújvár járás/Raionul Gherla), Salamás/Sărmaș (Nagysármás járás/Raionul Sărmaș), Ispánlaka/Spălnaca (Nagyenyed járás/Raionul Aiud). A csoportban két kivételes eset is akadt: Fluerică Maria moldvai születésű volt (Vornicenii, Săveni járás/Raionul Săveni, Szucsáva régió/Regiunea Suceava), Bălăeș Elisabeta pedig Kisinyovban/Chișinău (U.R.S.S.) született. Az azonosított helységek és mai közigazgatási hovatartozásuk a lábjegyzetben szerepelnek részletesen. Szüleik zömmel szegény vagy középparasztok (agricultor), egyes esetekben tisztviselők (funcționar).²³

zók az első napon: Opreș Gheorghe, Turc Eugenia, Ciungan Emilian). Megj. az f. 27. hiányzik az iratcsomóból.

- 23 DJAN-CJ, Fond Tehnofrig, dos. 1., ff. 32–60. (Önéletrajzok): f. 32. (Mesaros Teodor – Rettég/Reteag, Dés járás/Raionul Dej, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Beszterce-Naszód megye/Bistrița-Năsăud); f. 33. (Opreș Gheorghe – Ispánlaka/Spălnaca, Nagyenyed járás/Raionul Aiud, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Fehér megye/Alba); f. 34. (Suciu Maria – Marosújvár/Ocna Mureș, Nagyenyed járás/Raionul Aiud, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Fehér megye/Alba); f. 35. (Cristea Rodica – Kolozsbős/Boju, Kolozs járás/Raionul Cluj, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma

A 29 tanuló névsorában a román névformák vannak többségben; magyar névformaként egyértelműen Szatmári Juliana neve azonosítható, míg néhány más név (Cutean, Redai) esetében a névből nem lehet biztosan következtetni az anyanyelvre. Ez a megoszlás nem meglepő: az Élelmiszeripari Középfokú Műszaki Iskola Hűtstechnikai Szaka román tannyelvű intézmény volt.

Kolozs megye/Cluj); f. 36. (Szatmári Juliana – Nagycég/Tagu, Nagysármás járás/Raionul Sărmaș, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Beszterce-Naszód megye/Bistrița-Năsăud); f. 37. (Dordei Maria – Kolozsvár/Cluj, Kolozs járás/Raionul Cluj, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Kolozs megye/Cluj); f. 38. (Pop Vasile – Nyikula/Nicula, Szamosújvár járás/Raionul Gherla, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Kolozs megye/Cluj); f. 39. (Cutean Patriciu – Kolozsvár/Cluj, Kolozs járás/Raionul Cluj, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Kolozs megye/Cluj); f. 40. (Sașu Georgeta – Salamás/Sărmaș, Nagysármás járás/Raionul Sărmaș, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Maros megye/Mureș); f. 41. (Ranga Maria – Kolozs/Cojocna, Kolozs járás/Raionul Cluj, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Kolozs megye/Cluj); f. 42. (Moraru Eugenia – önéletrajz nem azonosítható); f. 43. (Cecan Cornelia – Magyarszarvaskend/Cornești, Szamosújvár járás/Raionul Gherla, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Kolozs megye/Cluj); f. 44. (Roman Augustin – Guga, Dés járás/Raionul Dej, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Kolozs megye/Cluj); f. 45. (Crăciun Ștefan – Móró/Morău, Szamosújvár járás/Raionul Gherla, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Kolozs megye/Cluj); f. 46. (Nechita Otilia – Diós/Deus, Kolozs járás/Raionul Cluj, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Kolozs megye/Cluj); f. 47. (Cădariu Nastasia – Indal/Deleni, Torda járás/Raionul Turda, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Kolozs megye/Cluj); f. 48. (Rusu Maria – Mezőszopor/Soporul de Câmpie, Torda járás/Raionul Turda, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Kolozs megye/Cluj); f. 49. (Olteanu Maria – sz. Bukarest, lakhely: Erdőszombattelek/Sâmboieni, Szamosújvár járás/Raionul Gherla, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Kolozs megye/Cluj); f. 50. (Turc Eugenia – Kolozsgyula/Giula, Szamosújvár járás/Raionul Gherla, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Kolozs megye/Cluj); f. 51. (Ciungan Emilian – Ispánlaka/Spălnaca, Nagyenyed járás/Raionul Aiud, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Fehér megye/Alba); f. 52. (Sabău Petru – Kolozspata/Pata, Kolozs járás/Raionul Cluj, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Kolozs megye/Cluj); f. 53. (Redai Ioan – Csicsó Mihályfalva/Ciceu-Mihăiești, Dés járás/Raionul Dej, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Beszterce-Naszód megye/Bistrița-Năsăud); f. 54. (Bălăeș Elisabeta – Kisinyov/Chișinău, U.R.S.S.); f. 55. (Rațiu Maria – Felsőtők/Tiocu de Sus, Szamosújvár járás/Raionul Gherla, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Kolozs megye/Cluj); f. 56. (Roșca Cecilia – Nagycég/Tagu, Nagysármás járás/Raionul Sărmaș, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Beszterce-Naszód megye/Bistrița-Năsăud); f. 57. (Jepure Elena – Csűrűle/Ciurila, Kolozs járás/Raionul Cluj, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Kolozs megye/Cluj); f. 58. (Zbucea Teodor – Kalotászentkirály/Sâncrai, Bánffy-hunyad járás/Raionul Huedin, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Kolozs megye/Cluj); f. 59. (Ana Sabina – Aranyosvágás/Vadu Moșilor, Topánfalva járás/Raionul Câmpeni, Kolozs régió/Regiunea Cluj, ma Fehér megye/Alba); f. 60. (Fluerică Maria – Vornicenii, Săveni járás/Raionul Săveni, Szucsáva régió/Regiunea Suceava, ma Botoșani megye/Botoșani). Vö.: *A Román Népköztársaság településeinek ábécésorrendű jegyzéke/Indicator alfabetic al localităților din Republica Populară Română*. [12]

A kolozsvári magyar fiatalok számára ugyanebben az időszakban magyar tannyelvű műszaki szakiskolák is működtek – köztük a Farkas utcán működő magyar tannyelvű Gépipari Szakiskola –, amelyek magyar nyelvű továbbtanulási lehetőséget kínáltak a magyar anyanyelvű fiatalok számára.²⁴

Különleges eseteket is rejt az iratanyag. Bălăeș Elisabeta 1938-ban Kisinyovban (Chișinău) született, amely akkor még román fennhatóság alatt állt; apja törzsrőrmester (plutonier major) volt a román hadseregben – feltehetően a második világháború után tért vissza Romániába. Dordei Maria kolozsvári tanuló bátyja a Temesvári Repülős Tisztiskolán tanult – ez a megjegyzés ritka pillantást enged a korszak katonai karrierlehetőségeire. Figyelemre méltó Szatmári Juliana esete: önéletrajzában megjegyzi, hogy apja korábban semmilyen politikai szervezetnek nem volt tagja, ma azonban a Román Munkáspárt (Partidul Muncitoresc Român, PMR) tagja, fivére szintén PMR-tag és a Tehnofrig gyárban dolgozik – ami közvetlen családi szinten is dokumentálja a gyár és az iskola közötti kapcsolatot. Cutean Patriciu kolozsvári tanuló a Józsa Béla utcában lakott.²⁵ Az utcanév a szocialista korszak kolozsvári névpolitikájának egyik sajátos példája: a korábbi Vasvári Pál utcát 1945 után Józsa Béláról nevezték el: az utca korábban Vasvári Pál nevét viselte, majd 1945 után egy erdélyi magyar munkásmozgalmi mártír, Józsa Béla nevére keresztelték át – a kommunista rendszer számára is vállalható személyiség nevével.²⁶

A beosztási lista tanúsága szerint a tanulók csoportosan kerültek a Tehnofrig üzemébe szakmai gyakorlatra – ez az iskola és a gyár közötti intézményes megállapodás keretében zajlott. Két

tanuló önéletrajzában ezt kifejezetten meg is fogalmazza: mindketten megemlítik, hogy az iskolából közvetlenül a Tehnofrigba osztották be őket gyakorlatra.²⁷

Önéletrajzaikat a tanulók a korszak kötelező politikai formulájával zárják – azonban a záróformulák nem egységesek, hanem több változatban fordulnak elő, így az előírt politikai tartalom mellett egyéni megfogalmazásokat is őriznek. A leggyakoribb változat: „Harcolunk aktívan a békéért!” – emellett előfordul az „Éljen a békeharc!” változat is. Egyedi eset Szatmári Juliana önéletrajzában záróformulája: ő más formulát választott, mint osztálytársai – az „Éljen a Román Népköztársaság!” felkiáltással zárta önéletrajzát.²⁸

Az iratcsoport végén (f. 61.) egy egyéni kérvény is fennmaradt, amely jól szemlélteti, hogy a Tehnofrig nemcsak intézményes keretek között, hanem egyéni kérvény alapján is fogadott gyakorlatos tanulókat különböző kolozsvári iskolákból. Tódor Ferenc, a Kolozsvári Kereskedelmi Középiskola IV. éves tanulója 1954. január 28-án kérvényt intézett a Tehnofrig Igazgatóságához, amelyben kérte, hogy február 9-től május 9-ig fogadják el gyakorlatra. Lakcíme: Kolozsvár, Madách utca.²⁹

3.5. Szakmai gyakorlat a Tehnofrigban: a Kolozsvári Kereskedelmi Leányiskola és a Kolozsvári Villamosipari Középiskola tanulói (1954)

A Tehnofrig személyzeti iratanyagában a munkavállalók és szakiskolai tanulók dokumentumai mellett középiskolai tanulók szakmai gyakorlatához kapcsolódó kérelmek és önéletrajzok is fennmaradtak. Az 1954 januárja és februárja között keletkezett iratok tanúsága szerint a vállalat rendszeresen fogadott gyakornokokat a kolozsvári középfokú oktatási intézményekből, elsősorban a Kolozsvári Kereskedelmi Leányiskolából és a Kolozsvári Villamosipari Középiskolából. A dokumentumok egyaránt betekintést nyújtanak a korszak szakmai képzésének gyakorlatába és a tanulók társadalmi hátterébe.³⁰

24 Az 1948-as tanügyi reform során államosított Református Kollégium Farkas utcai épületébe a magyar tannyelvű Gépipari Szakiskola, majd a Villamosipari Középiskola költözött.

25 DJAN-CJ, Fond Tehnofrig, dos. 1., f. 54. (Bălăeș Elisabeta – Chișinău, apja plutonier major); f. 37. (Dordei Maria – bátyja Temesvári Repülős Tisztiskola tanulója volt); f. 36. (Szatmári Juliana – fivére PMR-tag, a Tehnofrigban dolgozik: „fratele membru P.M.R. e căsătorit, lucrează la această Întreprindere”); f. 39. (Cutean Patriciu – Str. Józsa Béla Nr. 24.).

26 Józsa Béla (Hodgya, 1898. december 4. – Kolozsvár, 1943. november 29.): köztér, szerkesztő, költő, munkásmozgalmi aktivista. Székely földművescsaládból származott; az 1920–30-as években a kolozsvári munkásmozgalom egyik vezető alakja, a Román Kommunista Párt (KRP) politikájának híve. 1943 novemberében a Horthy-rendszer katonai hatóságai letartóztatták, és halálra kényszerítették. Vértanúsága után Erdély több városában utcát neveztek el róla.

27 DJAN-CJ, Fond Tehnofrig, dos. 1., f. 50. (Turc Eugenia: „de aici am fost repartizată pentru practică la uzinele Tehnofrig”); f. 51. (Ciungan Emilian: „de unde a fost repartizată la Tehnofrig”).

28 Uo.: „La luptă activă pentru pace” – f. 33.; „La luptă activă pentru Pace” – ff. 32., 40. verso, 54., 55., 59., 60.; „Trăiască lupta pentru pace” – ff. 50., 51.; „Luptăm activ pentru «Pace!»” – ff. 58., 59.; „Trăiască Republica Populară Română[?]” – f. 36. verso (Szatmári Juliana).

29 Uo., f. 61. Tódor Ferenc kérvénye, keltezés: Kolozsvár, 1954. január 28.

30 Uo., ff. 62–75. Magyar nyelvű, többségében kézzel írott kérelmek és önéletrajzok. Keltezésük: 1954. jan.–feb.

A Kolozsvári Kereskedelmi Leányiskola tanulóinak iratai között Farkas Mária, Takács Borbála, Turói Sidónia és Alvai Éva kérelmei, illetve önéletrajzai találhatók. A kérelmek szinte azonos szerkezete és egyező időszaka a szakmai gyakorlat szervezett, intézményi keretek között történő lebonyolítását jelzi. A tanulók többnyire 1954. február 15. és május 10. között kívánták gyakorlatukat a Tehnofrig üzemben teljesíteni.³¹ Az önéletrajzok részletes adatokat közölnek a családi körülményekről, az iskolai előmenetelről és az ifjúsági szervezetekben való részvételről. Farkas Mária munkáscsaládból származott, Takács Borbála esetében kisiparoscsaládi háttér rajzolódik ki, míg Alvai Éva tisztviselői család gyermekeként került a kereskedelmi iskolába. A dokumentumok így jól érzékeltetik a középfokú oktatásban részt vevő fiatalok eltérő társadalmi hátterét.

A forrásanyagban két fiútanuló, Zágoni Ferenc és Orbán Attila kérelmei és önéletrajzai is megtalálhatók. Mindketten 1954 elején fordultak a vállalat vezetőségéhez szakmai gyakorlat iránti kérelemmel. Önéletrajzaik a korabeli káderjellegű dokumentumokra jellemző módon ismertetik családi hátterüket, tanulmányaikat és társadalmi származásukat.³²

Az 1. iratcsomó végén a Kolozsvári Villamosipari Középiskola három tanulójának – Kovács Ferencnek, Ladó Sándornak és Both Sándornak – önéletrajza található. A dokumentumok alapján mindhárman műszaki képzésben részesültek, ugyanakkor eltérő társadalmi környezetből érkeztek. Kovács Ferenc földművescsaládból származott, Ladó Sándor életútjában a katonai szolgálat és a tanulmányok váltakozása is nyomon követhető, míg Both Sándor önéletrajza részletesen bemutatja nagycsaládos hátterét és testvéreinek pályáját. Az önéletrajzokban rendszeresen megjelenik az ifjúsági szervezetekben való részvétel is, elsősorban az UTM-tagság említése.³³

A kérelmek és önéletrajzok alapján kirajzolódik a Tehnofrig és a kolozsvári középfokú oktatási intézmények közötti kapcsolat egyik korai formája. A vállalat gyakorlati képzőhelyként is szerepet vállalt, miközben a fennmaradt dokumentumok értékes információkat őriztek meg a korszak tanulóifjúságának családi hátteréről, tanulmányairól és szervezeti kötődéseiről. A vizsgált dokumentumegyüttes (ff. 62–75) tanúsága szerint a Tehnofrig már az 1950-es évek közepén bekap-

csolódott a szakmai utánpótlás képzésébe, és kapcsolatot tartott fenn a kolozsvári kereskedelmi és műszaki oktatás egyes intézményeivel.

4. Az üzem belső dokumentumai

4.1. A Szigorúan titkos politikai nyilvántartás (1955)

Az 1. iratcsomó egyik legnagyobb forrásértékű irata egy 1955. június 27-én kelt, *Strict Secret* (Szigorúan titkos) minősítésű névjegyzék: *Tabel nominal pentru tovarășii care au posturi de răspundere în uzină* (Névjegyzék a gyárban felelős beosztásban levő elvtársakról). A listán tizenkilenc személy szerepel.³⁴

A lista különös forrástörténeti értéke abban rejlik, hogy Jenei Dezideriu – a gyár alapító főmérnöke, az Erdélyi Múzeum-Egyesület Műszaki Tudományok Szakosztályának egyik alapítója – neve nyitja a sort: főmérnök (Șef Ing.), felvéve: 1949. december 6., politikai hovatartozás: szakszervezeti tag (Sindicat), megjegyzés: volt műhelytulajdonos (Fost proprietar de atelier).³⁵

A lista a szocialista kori munkásigazgatás politikai minősítési gyakorlatát dokumentálja; a bejegyzések valóságtartalma e forrás alapján nem ellenőrizhető. A Szakács Gustav nevű főkönyvelőt azért zárták ki a Román Munkáspártból, mert külföldön járt. Nagy Alexandru termelési osztályvezetőt letartóztatták. Pop Octavian műszaki osztályvezetőt másfél évre ítélték, amiért elmulasztotta feljelenteni egy felforgatónak minősített szervezet (organizație subversivă) tagjait. Boieriu Ioan laboratóriumvezető korábbi vasgárdista (fost legionar) múltja szerepel a listán. Székely Tiberiu, a műszaki-ellenőrzési osztály vezetőjét mint sztrájkterőt zárták ki a pártból. Tenkei Tiberiu mérnököt szüleinek kulák (chia-bur) származása miatt zárták ki a pártból.³⁶

34 Uo., ff. 84–87. Fejléc: Tehnofrig Cluj, Str. F-ca de Chibrituri 5–7. *Strict Secret*. Tabel nominal pentru tovarășii care au posturi de răspundere în uzină. Keltezés: Cluj, la 27 Iunie 1955. Aláírók: Directorul és a Șeful Serv. Cadre (Foránk[ly])

35 Uo., f. 84. A lista Jenei Dezideriu bejegyzése: Șef Ing. Angajare: 6 Dec.1949. Apart. polit.: Sindicat]. Observații: Fost proprietar de atelier.

36 Uo., ff. 84–87. A *fost legionar* kifejezés a Legiunea Arhanghelului Mihail (Mihály Arkangyal Légiója) egykori tagját jelöli – ez egy szélsőjobboldali, antiszemita és nacionalista mozgalom volt a két világháború közötti Romániában, amelyet a kommunista hatalom betiltott, és tagjait üldözött. Az *organizație subversivă* kifejezés a szocialista hatalom nyelvén minden nem kommunista vagy rendszerellenes szervezetre vonatkozhatott. A *chia-bur* kifejezés a tehetősebb parasztságot jelölte, amelyet a kommunista rendszer osztályellenségnek minősített.

31 Uo., ff. 64–70.

32 Uo., ff. 62–72.

33 Uo., ff. 62–72.

A névjegyzék második lapján (f. 87) egy újabb szempont tárul fel: a *Ce politică a făcut înainte de 1944?* (Mit csinált politikailag 1944 előtt?) rovatban szinte minden személynél a *Nu a făcut* (Nem csinált semmit) bejegyzés szerepel. Ez az adat önmagában is sokatmondó: a nyilvántartásban szereplő személyek többségénél nem rögzítettek 1944 előtti politikai tevékenységet, mégis számon tartották őket – kizárólag osztálybeli származásuk, szakszervezeti tagságuk hiánya vagy egyéb, a rendszer szempontjából gyanús körülmény miatt. A második oldal azonosított személyei: Bare Andrei (tâmplar/asztalos), Luka Iuliu (muncit. necal/képzetlen munkás), Măcin Petru (inginer/mérnök), Toth Emerich (funcționar/tisztviselő), Tischler Maurițiu (tâmplar/asztalos), Tenkei Tiberiu (inginer/mérnök), Ingár Alexandru (dispecer/diszpécser), Campor Elisabeta (lăcătuș/lakatos).³⁷

A lista tehát nemcsak a gyár személyzetének összetételéről, hanem a korszak politikai légköréről is rendkívül plasztikus képet nyújt: a vezető beosztású dolgozók politikai múltját nyilvántartották és politikai szempontból értékelték.

4.2. Elbocsátási értesítők – munkaszerződés felmondása (1956)

Az 1. iratcsomó 1956-os iratanyaga egységes sablonra épülő értesítők sorozatát tartalmazza, amelyek 1956. augusztus 31-én keltek, és 1956. szeptember 1-jei hatállyal mondják fel az érintett dolgozók munkaszerződését. A jogi alap – a H.C.M. (Hotărârea Consiliului de Miniștri – Minisztertanácsi Határozat) 1360/1956 és a 369/1956. sz. rendelet 20. cikk b. albekezdése – munkakör-megszüntetésre utal, amelynek során az érintetteknek 14 napi átlagkeresetnek megfelelő kártérítés járt.³⁸

Azonosított elbocsátottak: Băgăceanu Ana, Pálfi Ana, Ilian Georgeta, Muradin Viorica, Georgescu Aurelia, Lukács Carol, Orosz Zoltán. Az elbocsátottak között román és magyar névformában rögzített személyek egyaránt szerepeltek; az intézkedések etnikai szempontjai azonban e névsor alapján nem ítéltethők meg.³⁹

4.3. Az állományjegyzék (1955)

Az 1. iratcsomó iratanyagában szerepel az 1955. évi állományjegyzék (Stat de funcțiuni al Întreprinderii de Stat „Tehnofrig”), amelyet a Pénzügyminisztérium (Ministerul Finanțelor) 1955. április 5-én hagyott jóvá. A Vezetőség (Conducerea) rovatában: Orosz Béla (Adalbert) igazgató, XIV/2 kategória, 1.567,50 lej; Jenei Dezső (Dezideriu) főmérnök, szintén XIV/2; Szakács Gusztáv (Gustav) főkönyvelő.⁴⁰

Az állományjegyzék azért bír kiemelkedő forrásértékkel, mert első alkalommal teszi lehetővé a Tehnofrig korai vezetői és alkalmazotti struktúrájának dokumentált rekonstrukcióját.

4.4. Az irodai alkalmazottak névjegyzéke és beosztásjegyzéke (1956)

Az 1. iratcsomó két egymást kiegészítő dokumentuma – az irodai alkalmazottak névjegyzéke (Tabel nominal despre angajații Uzinei Tehnofrig în posturi de funcționari administrativi, ff. 98–102.) és a beosztásjegyzék (Situația despre denumirea funcțiilor a salariaților, ff. 105–106.) – együttesen a legátfogóbb képet nyújtja a gyár szellemi állományáról. Mindkét irat 1956-ból való, és Kovacs Eugen (Jenő) személyzeti osztályvezető hitelesítette, Cluj, 12. XI. 1956. keltezéssel.⁴¹

A névjegyzék összesen 148 főt sorol fel. Az összesítés alján szereplő számok figyelemre méltó arányokat tükröznek: a 148 főből 125 személy neve magyar, 23 személyé pedig román névformában szerepel – vagyis a névjegyzékben közel 84% a magyar névformák aránya. Fontos megjegyezni, hogy ez névforma szerinti csoportosítás; az érintettek tényleges nemzetiségi vagy anyanyelvi önbesorolása ismeretlen. A nők és férfiak aránya is figyelemre méltó: a 148 személyt tartalmazó

40 Uo., f. 96. A dokumentum fejléce: Élelmiszeripari Minisztérium (Ministerul Industriei Alimentare). Állami Vállalat Tehnofrig állományjegyzéke (Stat de funcțiuni al Întreprinderii de Stat „Tehnofrig”). A Vezetőség (CON-DUCEREA) rovatban: Orosz Adalbert – director, XIV/2, 1.567,50 lej; Jenei Dezideriu – ing.șef, XIV/2, 1.567,50 lej; Szakács Gustav – contab.șef. Mindhárom vezető neve román nyelvű alakban szerepel a dokumentumban; magyar névformájuk más forrásokból is ismert.

41 Uo., ff. 98–102. Tabel nominal despre angajații Uzinei Tehnofrig în posturi de funcționari administrativi. Cluj, 12. XI. 1956. Kovacs Eugen személyzeti osztályvezető hitelesítésével. Összesítő: 148 fő – 125 magyar nevű, 23 román nevű. A névjegyzékből néhány azonosított név: Orosz Béla (Adalbert), Jenei Dezideriu, Szakács Gusztáv, Igdorovits Emeric, Brekes Ildikó, Adorján Edmund, Éger Zoltán, Halmi Magdalena, Reisman Magda, Turós Szidonia, Molnár Magdalena, Balázs Rozália, Török Eva, Szappanos Terezia, Balogh Ghézela, Tenkei Tiberiu, Winkler Ioan – és még 131 további személy.

37 DJAN-CJ, Fond Tehnofrig, dos. 1., f. 87.

38 Uo., ff. 76–83. Az értesítők szövege: *Vă aducem la cunoștință că în conformitate cu H.C.M. 1360/1956 art.10 și Decretul 369/1956 art. 20 aliniatul b., cu data de 1 septembrie 1956, vi se desface contractul de muncă al dv. Cluj, la 31 august 1956. A Decretul nr. 369 din 24 iulie 1956 a româniilor munkajogi reformacsomag részét képezte, amely szabályozta a munkáltató kezdeményezésére történő munkaszerződés-felmondásokat.*

39 Uo., ff. 76–83.

névjegyzékben a két nem közel azonos arányban szerepel, ami azt mutatja, hogy a vizsgált irodai munkaköröket nők és férfiak közel azonos arányban töltötték be.

A beosztásjegyzék a névjegyzékkel párhuzamosan tartalmazza az egyes személyek funkcióját. A lista élén Orosz Béla (Adalbert) igazgató és Jenei Dezideriu főmérnök áll. A beosztások sokfélesége – igazgatótól a tervezőkön, laborvezetőn, könyvelőkön, normásokon és raktárvezetőkön át az adminisztratív személyzetig – megmutatja, hogy 1956-ra a gyár teljes értékű, komplex szervezetté fejlődött. A műszaki-szellemi pozíciókat is döntően magyar nevű személyek töltötték be: Igdorovits Emeric a műszaki tanulmányok vezetője, Brekes Ildikó a műszaki újítások előadója, Adorján Edmund és Éger Zoltán tervezők, Regöczy Vasile (László) tervezési osztályvezető, Kovács Carol (Károly) személyzeti osztályvezető, Székely Tiberiu (Tibor) osztályvezető, Gáll Andrei (András), Klima Alfréd és Tóth Francisc (Ferenc) tervezők – hogy csak néhányat emeljünk ki.⁴²

A két dokumentum együttesen azt mutatja, hogy a Tehnofrig 1956-os szellemi állományában jelentős többségben szerepeltek magyar névformában rögzített alkalmazottak.

4.5. Munkaszerződések – a gyár legkorábbi alkalmazottai (1954)

Az iratcsomó terjedelmesebb részét – a ff. 128–356. oldalakat – munkaszerződések alkotják, amelyek három különböző dokumentumtípusba sorolhatók, és a munkaerő-felvétel két meghatározó útját dokumentálják.

Az első típust az üres, kitöltetlen Contract de Muncă nyomtatványok képviselik (ff. 128–135., ff. 142–231.), amelyek a Direcția Generală a Rezervelor de Muncă fejlécét viselik, és Director Orosz Adalbert nevét tartalmazzák. Ezek a nyomtatványok a központi munkaerő-elosztás bürokratikus keretét dokumentálják.⁴³

A második típust a Munkaerő-tartalékok Főigazgatósága (Direcția Generală a Rezervelor de Muncă) által közvetített, kitöltött szerződések képví-

selik, amelyek 1954. március 13-án keltek. Ezeket Kovacs Carol delegátus írta alá a gyár nevében. Az azonosított személyek – Callo Béla, Jiga Béla, Both Francisc, Varga Ioan képzetlen munkások és Naș Petru lakatos – mind állami közvetítéssel kerültek a gyárba. Ez a szerződéstípus azt dokumentálja, hogy az állam a Munkaerő-tartalékok Főigazgatóságán keresztül központilag irányította a munkaerő-elosztást.⁴⁴

A harmadik és leggyakoribb típust a Tehnofrig saját fejléces, Orosz Béla (Adalbert) igazgató által aláírt szerződéseik alkotják, amelyek 1954 júliusában és augusztusában keltek. Az azonosított személyek: Dimény Eugen – strungar (esztergályos), Márton Béla, Mátyás Iosif – strungar, Hanciu Simion – lăcătuș (lakatos), Iosif Ioan, Jakab Margit, Zoványi Elisabeta – sculer-lăcătuș, Bányai Gheorghe, Erdélyi Pál – strungar, Androne Ioan, Drăgan Piroška, Varga Ilona – montator (szerelő), Suciú Ioan – turnător (öntő), Cseke Mihai – sudor autogen (autogénhegesztő), Újvári Nicolae – sudor plătnicer, Dârjan Ioan – sudor electric (villamos hegesztő), Balea Simion, Gerő Carol. A felsorolt munkások között jelentős arányban szerepelnek magyar névformában rögzített személyek.⁴⁵

A három szerződéstípus együttesen megmutatja, hogy a Tehnofrig munkaerő-toborzása 1954-ben egyszerre zajlott állami közvetítéssel és közvetlen igazgatói szerződéskötéssel, és hogy a gyár már alapítása utáni első években is a szakképzett munkások széles körét foglalkoztatta.

4.6. Vegyes adminisztratív iratok

Az iratcsomó számos kisebb, de forrástörténetileg értékes iratot is tartalmaz, amelyek a gyár mindennapi működésébe engednek betekintést.

44 Uo., ff. 238–239. (Callo Béla – lucr. necalif., Kovacs Carol aláírásával); ff. 240–241. (Jiga Béla – lucr. necalif., 1954. III. 13., Kovacs Carol aláírásával); ff. 242–243. (Both Francisc – lucr. necalif., 1954. III., Kovacs Carol aláírásával); ff. 246–247. (Varga Ioan – lucr. necalif., 1954. III., Kovacs Carol aláírásával); ff. 248–250. (Naș Petru – lăcătuș, 1954. III., Orosz Adalbert aláírásával).

45 uo., ff. 151–334. Tehnofrig fejlécű, Orosz Béla (Adalbert) igazgató által aláírt szerződések, 1954. VII–VIII. Azonosított személyek és folioszámok: Dimény Eugen – strungar (ff. 154–155.), Márton Béla (ff. 258–259.), Mátyás Iosif – strungar (ff. 260–261.), Hanciu Simion – lăcătuș (ff. 265–266.), Iosif Ioan – sculer-lăcătuș (ff. 275–276.), Jakab Margit – sculer-lăcătuș (ff. 279–280.), Zoványi Elisabeta – sculer-lăcătuș (ff. 281–282.), Bányai Gheorghe – strungar (ff. 283–284.), Erdélyi Pál – strungar (ff. 285–286.), Androne Ioan – montator (ff. 291–292.), Drăgan Piroška – montator (ff. 295–296.), Suciú Ioan – turnător (ff. 299–300.), Cseke Mihai – sudor autogen (ff. 305–306.), Újvári Nicolae – sudor plătnicer (ff. 307–308.), Dârjan Ioan – sudor electric (ff. 313–314.), Varga Ilona – montator (ff. 323–324.), Balea Simion (ff. 329–330.), Gerő Carol (ff. 331–332.). Dir.: Orosz Adalbert, 1954. VII–VIII.

42 DJAN-CJ, Fond Tehnofrig, dos. 1., ff. 105–106. Situația despre denumirea funcției a salariaților. A beosztásjegyzékből néhány kiemelt funkció: Orosz Béla (Adalbert) – director, Jenei Dezideriu – ing.șef, Szakács Gusztáv – contab.șef, Igdorovits Emeric – tech.studii, Brekes Ildikó – tech.inovator, Adorján Edmund – proiectant, Éger Zoltán – proiectant, Szilágyi Adalbert – techn.șef desfacere, Reisman Magdalena – contabilă.

43 Uo., ff. 128–135. (üres Contract de Muncă nyomtatványok, I. típus, fejléc: Director Orosz Adalbert); ff. 142–231. (üres Contract de Muncă nyomtatványok, különböző típusok).

1955 januárjában a Tehnofrig személyzeti osztálya körlevelet intézett a kolozsvári vágóhidhoz (Abator) és a dohánygyárhoz (Fca Tutun), amelyben kérte, hogy az ott is dolgozó Tehnofrig-alkalmazottak nevét igazolják vissza. Ez az irat arra utal, hogy egyes munkások egyidejűleg több munkahelyen is dolgoztak – ez a korszakban nem volt ritka jelenség.⁴⁶

Ugyancsak 1955-ből maradt fenn az ideiglenes közműves munkások listája: Fodor Petru (1913, Kolozsvár), Tecari Alexe (1911, Kolozsvár) és Süle Adalbert (1923, Tureni/Tordatúr), akiket 1955. január 27-től alkalmaztak ideiglenesen. Ez az adat azt jelzi, hogy a gyár ebben az időszakban építési-bővítési munkálatokat is végzett.⁴⁷

A H.C.M. Nr. 2047/1954 rendelet alapján a munkások kötelesek voltak nyilatkozni arról, hogy esti iskolára járnak, és ezért műszakot váltanak. Az 1. iratcsomó több ilyen nyilatkozat (Declarație) sorozatát tartalmazza (ff. 117–133.), amelyeket különböző Tehnofrig-alkalmazottak írtak alá 1955–1956 folyamán: Szöllősi Márton, Sass Nicolae, Simon Károly, Nanași Țicariu Tiberiu és mások. Az aláírók névsorában magyar és román névalakok egyaránt előfordulnak, tehát az esti oktatásban mindkét névfórmával rögzített dolgozók részt vettek – a gyár tehát nemcsak munkahely, hanem a szocialista felnőttoktatás terepe is volt.⁴⁸

4.7. A munkaerő-gazdálkodás operatív levelezése (1958–1965)

A fond 2. iratcsomója (Diversă Corespondență cu Forțele de muncă, 1958–1965, 369 file) a Tehnofrig és a kolozsvári Munkaerő-toborzó és Elosztó Hivatal (Secția Orașului de Recrutare și Repartizare a Forțelor de Muncă, illetve Oficiul de Repartizare a Forțelor de Muncă Cluj) között váltott levelek sorozatát tartalmazza. Az iratcsomót 1965. december 9-én zárták le.⁴⁹

A levelek aláírói alapján Orosz Béla (Adalbert) utolsó, név szerint azonosítható igazgatói aláírása (gépielt név és saját kezű aláírás) 1960. június 30-án kelt (f. 254.), míg ing. T. Simedrea első, ugyanilyen módon azonosítható igazgatói aláírása 1961.

október 3-án szerepel (f. 199.). Az igazgatóváltás pontos időpontja az így azonosítható aláírások alapján ebből az iratcsomóból nem állapítható meg. A személyzeti osztályvezetők sorában – a levelekben szereplő aláírások és géppel írott nevek alapján – egymást követik: Kirkos Gy. (1959. május), Mezei I. (1959–1960), Nagy B. (1959. december), Görög (1960–1961), Salamon Adalbert (1961–1962), Mudura Teodor (1963), Bolba Constantin (1964–1965).⁵⁰

A levelek tárgya a Tehnofrig által a kolozsvári munkaerő-elosztó szervekhez – amelyek neve és szervezeti formája az évek során többször változott – intézett munkaerő-igénylések. Az igényelt munkakörök időrendi sorban tükrözik a gyár fejlődését: 1958-ban főkönyvelőt, magas kategóriájú lakatosokat (cat. 6–8), szerszámlakatosokat, villanyszerelőt, tűzoltót (pompiert) és CFR-szállítási szakembert (expeditor spec. transp. CFR) igényeltek; 1959-ben öntőket (turnători), hűtéstechnikai specialistákat (tehnician frigotehnist specialist compresoare amoniac), laboratóriumi fizikus-kémikust (laborant chimist fizician cu studii superioare), telefonistát, famintakészítőt (modelar în lemn), vulkanizátort (vulcanizator) és heliografistát; 1960-ban egyetlen levélben 40 esztergályost, 30 lakatos, 10 szerelőt, 15 szerszámkészítőt és más szakembereket, köztük 2 hitelesített orosz fordítót (traducători autorizați pentru limba rusă) és 9 technikus mérnököt; 1961-ben 20 esztergályost, 10 lakatos, technikusokat, mechanikai rajzolókat (Islik Edită) és könyvtárost (Bibliotecar cu studii medii sau superioare să cunoască 2-3 limbi străine); 1962-ben szerelőmérnököt (inginer instalator), építőmérnököt (inginer constructor) és metallurgiai mérnököt (inginer metalurg); 1963-ban fényképészt (fotograf) és műszaki rajzolókat; 1964-ben könyvelőket, tervezőmérnököt, 3 traktorost és 2 gépkocsivezető-daruskezelőt (conducător auto cu autorizație macaragist) és diák-munkásokat.⁵¹

50 Uo., f. 254. (Orosz A. utolsó azonosítható aláírása, 1960. VI. 30.); f. 199. (T. Simedrea első azonosítható aláírása, 1961. X. 3.); f. 298. (Kirkos Gy., 1959. V.); ff. 279–305. (Mezei I.); f. 278. (Nagy B., 1959. XII. 29.); f. 210. (Görög, 1960. VIII. 30. – 1961. V. 20.); f. 182. (Salamon/Solomon Adalbert, 1962. I. 17.); f. 92. (Mudura Teodor, 1963. X. 2.); ff. 6., 9., 14. (Bolba Constantin, C-tin rövidítéssel, 1964–1965).

51 DJAN-CJ, Fond Tehnofrig, dos. 2.: f. 362. (1958. IV. 28.: 2 lakatos, 3 szerszámlakatos és 1 villanyszerelő); f. 311. (1959. II. 17.: tehnician frigotehnist specialist compresoare amoniac); f. 292. (1959. VII. 14.: laborant chimist fizician cu studii superioare și 1 lansator, aláírók: Orosz Ad., Mezei J.); f. 312. (1959. II. 10.: telefonistát); f. 317. (1959. I. 21.: modelar în lemn specialist); f. 315. (1959. I. 31.: 5 turnători); f. 309. (1959. III. 2.: 5 turnători ca-

46 DJAN-CJ, Fond Tehnofrig, dos. 1., f. 107. Körlevél kelte: –. Fejléc: Către Fca Tutun Cluj / Către Abator Cluj.

47 Uo., f. 108. Angajati temporari zidari dela 27 Ian. 1955: Fodor Petru (15 Mai 1913, Cluj), Tecari Alexe (8 Apr. 1911, Cluj), Süle Adalbert (19 Iun. 1923, Tureni).

48 Uo., ff. 117–133. A nyilatkozatok alapja: H.C.M. Nr. 2047/1954 privind organizarea și funcționarea școlilor serale de cultură generală.

49 DJAN-CJ, Fond Tehnofrig, dos. 2. (Diversă Corespondență cu Forțele de muncă, 1958–1965), 369 lap. Lezárás dátuma: 9. XII. 1965.

A 2. iratcsomó számos egyedi iratot is tartalmaz, amelyek a gyár mindennapi életébe engednek betekintést. 1959. szeptember 12-én a gyár az ISCIR (Inspectia de Stat pentru Controlul Cazanelor, Recipientelor sub Presiune și Instalațiilor de Ridicat – Állami Műszaki Felügyelőség) által kiutalt siketnéma (surdomut) kovácsmestert, Kadar Franciscot kérte felvételre (f. 289.). Az 1960. szeptember 14-i levélből kiderül, hogy a gyárnak kantinja volt – szakácsot (bucătar) kértek a nyugdíjba vonuló helyére (f. 242.). Egy 1959-es levélből kiderül, hogy a gyárnak istállója is volt: istállóőr (grăjdar) munkakört töltöttek be (f. 277.). A gyár telefonközpontot is működtetett – telefonos (telefonistă) igényeltek 1959-ben (f. 312.) és 1958-ban is (f. 337.). 1964 nyarán a gyár darukezelői képzőtanfolyamot szervezett az MICM által jóváhagyott iskoláztatási terv alapján; a vizsgát az ISCIR Kolozsvári Regionális Kirendeltsége (ISCIR-Regionala Cluj) előtt négy munkásnő – Fluieraș Margareta, Kerekeș Berta, Orbán Sára és Gocan Ana – tette le. Darukezelői (macaragiu) engedélyüket 1964. augusztus 17-én kapták meg (f. 12.). Fejes Ștefan (István) szerszámüzem-vezető mérnök (sculer-șef) 1964 júniusában két belső levelet is írt a személyzeti osztálynak: az egyikben Racz Iosif szerszámműasztó munkás (primer-distribuitor de scule) nyugdíjba vonulása miatt kért pótlást (f. 26.), a másikban Boros Ioan maróeszterga-szerszámkészítő (frezor-sculer) transzferrel való felvételét kezdeményezte, indokolva, hogy a gyárban nagy hiány van ebből a magas kategóriájú szakmából (f. 44.). A munkaerőhiány egyébként már korábban is hirdetésre kényszerítette a gyárat: 1960. június 8-án szintén mindkét kolozsvári napilapban – a román *Făclia*-ban és a magyar Igazságban – tett közzé toborzási felhívást, amelyben 40 esztergyályost, 30 lakatost és más szakem-

bereket keresett.⁵² 1964-ben a gyár esztergyályos mesteri állásra (maistru strungar) hirdetett versenyt, amelyet 1964. augusztus 15-én tartottak meg (f. 23.). Ebből az évből maradt fenn Király Alexandru (Király Sándor) kézzel írt visszavételi kérvénye is, amelyben a gyárban korábban festőmesterként dolgozó technikus a visszavételét kéri – a kérvény záróformulájaként a korszak jellemző frazeológiáját alkalmazza: „Trăiască Prietenia între popoare” (Éljen a népek barátsága!) (f. 31.).⁵³

A 2. iratcsomó a szakképzés és a belső munkaerő-fejlesztés dokumentumait is megőrizte. Az 1960. szeptember 20-án kelt névjegyzék (f. 241.) a Tehnofrigben szakmai gyakorlatot töltő meszterképző iskola II. éves tanulóit tartalmazza. Az 1964. évi darukezelői tanfolyam dokumentációja (f. 12.) szintén a gyár belső szakképzési tevékenységét dokumentálja. Különösen figyelemre méltó az 1961. augusztus 10-i levél (f. 204.), amelyben a gyár 2-3 idegen nyelvet ismerő könyvtárost (Bibliotecar cu studii medii sau superioare să cunoască 2-3 limbi străine) is igényel – ez a gyár műszaki könyvtárának működésére, valamint az idegen nyelvű szakirodalom és műszaki dokumentáció iránti igényre utal. Az 1961. december 12-i levél 2 hitelesített orosz fordítót (traducători autorizati)

52 Uo., f. 258. (1960. VI. 8.: hirdetés a *Făclia* és az *Igazság* lapokba, 6 egymást követő napra; 40 esztergyályos, 30 lakatos, 10 szerselő, 15 szerszámkészítő, 1 technológus, 1 normálotechnológus, 10 gépészmérnök, 2 építészmérnök; aláírók: Dir. Orosz Adalbert, Sef Serv. Org. Si Norm. Muncii: Zeck Gh.)

53 Uo., f. 289. (1959. IX. 12.: surdomut Kadar Francisc, mesteri forjar, Ministerul Sănătății și Prevederilor Sociale által kiutalt, aláírók: Orosz Adalbert, Mezei Iosif); f. 242. (1960. IX. 14.: bucătar pentru cantina noastră); f. 277. (1959. XII. 28.: 1 muncitor necalificat (grăjdar), aláírók: Orosz Ad., Mezei I.); f. 312. (1959. II. 10.: telefonistă); f. 337. (1958: 1 Telefonist, 1 Zidar); f. 79. (1964. I. 7.: 3 tractoriști, 2 conducător auto cu autorizație macaragist); f. 336. (1958. IX. 16.: pompier, monteur specialist de frigo-tehnie, expeditor spec. transp. CFR); f. 12. (háromoldalas irat; darukezelői tanfolyam, 1964. V. 4. – VIII. 17., MICM által jóváhagyva; ISCIR-Regionala Cluj vizsgabizottság, 1964. VIII. 10., Proces-Verbal Nr. R40-226; engedélyek kiadva 1964. VIII. 17.: Fluieraș Margareta – Nr. 22.399, átlag 8,14%; Kerekeș Berta – Nr. 22.403, átlag 5,57%; Orbán Sára – Nr. 22.406, átlag 6,72%; Gocan Ana – Nr. 22.407, átlag 8,09); f. 26. (1964. VI. 23.: Racz Iosif primer-distribuitor de scule nyugdíjazása, aláíró: ing. Fejes Ștefan sculer-șef); f. 44. (1964. VI. 19.: Boros Ioan frezor-sculer felvétele transferrel 1964. VI. 22-től, aláíró: ing. Fejes Ștefan sculer-șef, viza: Serv. Plan și Mihacea A. Serv. Org. Prod.); f. 23. (1964. VII. 17.: hirdetés a *Făclia* és az *Igazság* lapokba, 1964. VII. 24–26.: maistru strungar verseny 1964. VIII. 15-én; aláírók: ing. Simedrea T., Bolba C-tin, Florian V. contabil șef); f. 31. (1964. IV. 7.: Király Alexandru, Str. Budai Nagy Antal 158., technician mecanic diploma Nr. 20/1950, maistru vopsitor industrial, záróformula: „Trăiască Prietenia între popoare” – Éljen a népek barátsága!).

tegoria 5 și 8); f. 316. (1959. I. 27.: vulcanizator); f. 283. (1959. XII. 28.: 1 grăjdar, 2 desenatori tehnici); f. 290. (1959. VI. 19.: dactilografă să cunoască la perfecție limba română); f. 255. (1960. VI. 10.); f. 181. (1961. XII. 12.: 2 traducători autorizați pentru limba rusă și 9 tehnicieni, aláírók: ing. Simedrea T., Salamon Adalbert); f. 295. (1959. VI. 6.: desenatoare tehnică mecanică – Islik Edita, aláírók: Orosz A., Mezei I.); f. 160. (1962. VI. 27.: inginer instalator, inginer constructor, inginer metalurg); f. 130. (1963. III. 4.: fotograf, pecsét: Ministerul Metalurgiei și Construcțiilor de Mașini); f. 79. (1964. I. 7.: 3 tractoriști și 2 conducător auto cu autorizație macaragist); ff. 40–41. (1964. VII. 1.: studenți și elevi în timpul vacanței); f. 204. (1961. VIII. 10.: 2 calculatoare salar, 15 tehnicieni mecanici, 5 desenatori tehnici, 2 maistrii turnători, 1 dactilografă, 1 Bibliotecar cu studii medii sau superioare să cunoască 2-3 limbi străine, 5 sudori electrice și autogen, 5 electricieni cu autorizație, aláíró: Görög).

pentru limba rusă) kér (f. 181.), ami az orosz nyelvű műszaki és hivatali kommunikáció korabeli jelentőségét is dokumentálja.⁵⁴

A 2. iratcsomó a munkaerő-gazdálkodás szabályozásának dokumentumait is tartalmazza. Az 1961. december 20-i Sfatul Popular körirat (ff. 177–178.) szabályozta a falusi kollektív gazdaságok munkásainak városba toborzását, megakadályozva a kollektív gazdaságok munkaerő-elvándorlását. Az 1963. december 13-i Farkas Andrei Director Regional körirat (f. 129.) a kolozsvári lakcímkártyával (buletin) nem rendelkező vidéki munkások foglalkoztatásának korlátozásáról rendelkezett. Ennek közvetlen következményeként 1963. szeptember 6-án a gyárban minuta (f. 101.) készült a Sfatul Popular delegátusának jelenlétében, amelyen ellenőrizték az összes kolozsvári, lakóhely nélkül dolgozó munkást. A véglegesítési kérelmek (ff. 126–128., f. 130.) szintén ezt a szabályozási folyamatot dokumentálják: a gyár a dormitóriumban élő, nélkülözhetetlen vidéki munkásait próbálta végleges státuszba helyezni.⁵⁵

A 2. iratsomó a munkaerő-toborzás és -áthelyezés formai dokumentumait is megőrizte. Egy 1958. júliusi Proces-Verbal (f. 345.) tanúsítja, hogy a Direcția Regională delegátusa, Groza Anton tíz képzetlen munkást adott át a Tehnofrig képviselőjének; a mellékelt Contract de Recrutare (ff. 349–351.) a HCM Nr. 371/1955 alapján 30 munkás három részletben történő toborzásáról rendelkezett. Az 1960. június 10-i áthelyezési névsor (f. 257.) megmutatja, hogy a gyár Kolozsvár különböző üzeimeiből is fogadott munkásokat áthelyezéssel – az esztergályosok és lakatosok közt a CFR-üzemből, a poligráfiai üzemből, az autójavítóból és a Herbák János üzemből érkezők is szerepelnek. Különösen figyelemre méltó az 1960. november 22-i levél (f. 231.), amelyben a gyár 14 ideiglenes képzetlen munkás ingázó formában történő alkalmazásához kért jóváhagyást: a felsorolt személyek Kolozsvár környéki falvakból – Kajántó (Chinteni), Türe (Turea), Vista (Viștea), Fűzesmikola (Fizes-Nicula), Szék (Sic) és Magyar-szentpál (Sânpaul) – naponta vonaton ingáztak a gyárba.⁵⁶ A 2. iratsomó más iratai tanúsága szerint az ingázó munkások köre ennél szélesebb volt: visszatérő küldő helységek voltak még Magyarorbo (Gârbău), Szamoshesdát (Hășdate), Oláhléta (Lita-Turda) és Kolozsborsa (Borșa-Gherla) is.⁵⁷

Az 1960. november 22-i levél (f. 231) ingázó munkásainak névsora adatokat szolgáltat a Kolozsvár vonzaskörzetéből érkezők név szerinti összetételéről: a 14 személy között román és ma-

54 DJAN-CJ, Fond Tehnofrig, dos. 2., f. 241. (1960. IX. 20.: elevii anului II maistri care practică la uzinele Tehnofrig Cluj; névjegyék: Bollai Stefan, Bab Gavril, Boanca Vasile, Bojau Teofil, Cimpean Alexandru, Codreanu Gheorghe, Iordai Ioan, Gruz Iosif, Hora Ioan, Moldoran Roman, Ostoco Ioan, Pesteanu Grigore, Puiescu Moise, Rusu Petru, Tirnovanu Vasile, Turatcy Carol); f. 181. (1961. XII. 12.: 2 traducători autorizați pentru limba rusă); f. 204. (1961. VIII. 10.: Bibliotecar cu studii medii sau superioare să cunoască 2-3 limbi străine, alăiró: Gö-rög).

55 Uo., ff. 177–178. (1961. XII. 20.: Sfátul Popular al Oraşului Cluj Comitetul Executiv, Nr. 71007, körrirat a Sfátul Popular al Comunei-hez, HCM Nr. 371/1955 alapján); f. 129. (1963. XII. 13.: Farkas Andrei Director Regional körrirata); f. 101. (1963. IX. 6.: MINUTA, jelenlévők: Mudura Teodor, S.D.R.R.F.M. delegátusa Costăchind Oprea, Sfátul Popular delegátusa Velican Petru; ellenőrzött munkások: Szekely Martin, Tupea Elena ing., Bonda Victor, Kallos Ioan, Nicolae Nicolae, Popuţa Augustin, Kotik P. Ioan, Moldos Mihai, Laszlo Martin, Cuc Simion, Vítan Anica, Litan Alexandru, Bonda Ioan, Bonda Simion, Boita Alexandru, Fircas Ignat, Bodea Ioan, Dan Petru); ff. 126–127. (1963. IV. 2.: véglegesítési kérelem Nr. 456/1963, aláírók: ing. Simeirea T., Mudura T.; névjegyzék 21 ingázó (navetés) munkásról: Pop Eremie – Baciu, Csiki Ioan, Neamntu G. Ioan – Gîrbău, Litan Alexandru, Kovacs Martin – Vistea, Diosi Ioan, Gaspar Ioan, Matyas Stefan, Szekely Ioan, Antal Martin, Szallos Pal Stefan, Pinteza Vasile – Chinteni, Barta Ioan, Baciu Ioan – Sânpaul, Ab-rudan Ioan – Turea, Nagy Francisc – Vistea, Pop Gavril – Fizeş, Szabados Ioan – Chinteni, Szallos Martin – Vistea, Matyas Stefan – Gîrbău, Sarca Nicolae – Gălăseni); f. 128. (1963. IV. 2.: véglegesítési kérelem Nr. 455/1963, a névjegyzékben Boita Alexandru, Bonda Ioan, Bonda Simion, Bonda Victor, Boita Ioan, Kallos Ioan és Fircas Ignat szerepel; lakóhelyük Lita, Borşa, illetve Hăsdete); f. 130. (1963. III. 15.: véglegesítési kérelem – fotograf, aláírók: ing. Simeirea T., Mudura T.).

56 Uo., f. 345. (1958. VII. 29.: Proces-Verbal Nr. 5420; Groza Anton DGRFM-delegátus 10 képzetlen férfi munkást adott át a Tehnofrig képviselőjének); ff. 349–351. (Contract de Recrutare pentru Muncitori Necalificați, HCM Nr. 371/1955 alapján; a Direcția regională képviselője: Gaga Anton Șef Principal; a Tehnofrig képviselője: Orosz Adalbert igazgató; 30 munkás három részletben: 1 júnie – 10, 1 aug – 10, 1 sept – 10); f. 257. (1960. VI. 10.: áthelyezési névsor, aláíró: Mezei I.; Schuller Iosif – strungar – Trust Constr. Montaj Intr. 4 Cluj; Bobos Andrei – strungar – Trust Reg. Constr. Loc. Cluj; Máté Albert – merceológ – O.C.L. Aprozar Cluj; Jakab Francisc – strungar – At. CFR-C Cluj; Blenyas Francisc – strungar – Intr. Poligrafică Cluj; Pescan Ioan – lăcătuș – Intr. Rep. Auto nr. 5 Cluj; Albert Iosif – lăcătuș – Intr. Fructexport; Tintas Alex. – strungar – Intr. Tr. Com. Reg.; Olt Ioan – strungar – Autobaza Călători; Gavris Ioan – lăcătuș – Uz. Herbak Ianos; Lengyel Alex. – strungar – Uz. Herbak Ianos).

57 Uo., ff. 126–127. (Sarca Nicolae – Gălășeni, Neamntu G. Ioan – Gîrbău); folioszám nélkül, az 1962. március 30-i levél melléklete (Fărcas Ignati, Bodea Ioan, Boita Alexandru és Bonda Ioan – Hășdate; Miklos Domide – Pădurea; Oltean Ioan – Boju); f. 265. (Pop Erenie – Baciu, Litan Alexandru – Gîrbău, Kovacs Martin – Vistea); ff. 272–273. (Gáspár Ioan – Vistea, Mátyás András – Vistea, Boita Alexandru – Lita, Antal Márton – Mera); f. 232. (Bonda Victor – Lita-Turda, Kallos Ioan – Bors-Gherla).

gyar névformában rögzített munkások egyaránt szerepelnek – mindannyian kolozsvári állandó lakcím nélkül, az építési munkák időtartamára felvett ideiglenes alkalmazottak.⁵⁸

A 2. iratcsomó egyetlen fennmaradt, összesített munkáslétszám-kimutatása 1958. március 15-i állapotot rögzít, szekciónként feltüntetve az állományt: I. szekció: 116 fő; II. szekció: 177 fő; III. szekció: 67 fő; IV. szekció: 95 fő; anyagkiszabó részleg: 33 fő; kisegítő személyzet: 40 fő; műszaki ellenőrzés: 19 fő; raktár: 29 fő – összesen 576 munkás. Ez a vizsgált iratanyag legkorábbi összesített létszámadata, amely jól érzékelteti a gyár 1958-ra elért szervezeti és foglalkoztatási méreteit.⁵⁹

Mărginean Ilie acélmester (maistru oțelar) esete – aki Aranyosgyéresről (Câmpia Turzii-ból) érkezett, kolozsvári lakcímkártyával (buletin) nem rendelkezett, ugyanakkor felvételét kérte azzal az indoklással, hogy sógorai saját házat bocsátanak rendelkezésére, és nem igényel állami lakást (f. 252.) – jól szemlélteti azokat az egyéni és vállalati megoldásokat, amelyekkel a munkások foglalkoztatását az állami munkaerő-gazdálkodás keretei között igyekeztek biztosítani.

A 2. iratcsomó adatai közvetve dokumentálják a Tehnofrig vasöntődjének korai működését és rendszeres munkaerőigényét. 1959 januárjától kezdve sorozatosan öntői munkakörökre igényeltek munkásokat: 1959. január 21-én famintakészítőt (modelar în lemn specialist, f. 317.), aki az öntődei homokformák famintatömbjeit készítette; 1959. január 31-én 5 öntőt (f. 315.); 1959 februárjában magas kategóriájú vasöntődei munkást (muncitor calificat la turnătorie /cubilo de fontă/, f. 313.); 1959. március 2-án ismét 5 magas kategóriájú öntőt (cat. 5–8, f. 309.); 1959. március 21-én további öntőket és kazánkovácsokat (forjari cazangii, f. 301.); 1959. november 3-án 7 nehézfizikai munkást az öntődébe (muncă grea în turnătorie, f. 282.); 1960. május 26-án öntőt (f. 260.); 1960. december 7-én magkészítőt (miezuitoare); 1961. augusztus 10-én pedig két öntődemestert (mais-

trii turnători, f. 204.). Az öntődei munkakörökre irányuló ismételt igénylések azt mutatják, hogy a Tehnofrig vasöntődje legkésőbb 1959 elejétől folyamatosan üzemelt – az öntők, famintakészítő, kupolókemence-munkás (cubilo de fontă) és magkészítő (miezuitoare) együttes jelenléte egy teljes öntődei technológiai lánc meglétére utal.⁶⁰

A 2. iratcsomó a Tehnofrig pingvinemblémájának levéltári megjelenését is dokumentálja: a fejleces levelezőpapirokon már 1958-tól szerepel a pingvinlogó (f. 341.), amely a gyár arculatának korai intézményesülését jelzi.

5. A levéltári forrásanyag értékelése

5.1. Forrástörténeti szempontok

Az 1. iratcsomó jelentős forrástörténeti értéket képvisel. Az iratanyag az alapítói generáció dokumentumait tartalmazza – a legkorábbi azonosított szerződés 1954-ből való, a legkésőbbi iratok 1956-ból. Az iratcsomó szerkezete különösen sokrétű: egymás mellett szerepelnek falusi napszámok kéziratos önéletrajza, bukaresti főiskolások életrajza, kolozsvári diákok magyar nyelvű kérelmei, titkos politikai nyilvántartások, munkaszerződések és esti iskolai nyilatkozatok – mindez egyetlen kötetben, amely a gyár korai működésének szinte minden aspektusát dokumentálja.

A 2. iratcsomó szintén jelentős forrásértékkel bír: az 1958–1965 közötti munkaerő-gazdálkodási levelezés részletes betekintést nyújt a gyár fejlődésébe, a munkaerőhiány kezelésének stratégiáiba és az ingázó munkások foglalkoztatásának mechanizmusaiába. Különös értéke az egyetlen fennmaradt, összesített munkáslétszám-kimutás (1958. március 15., 576 fő), amely a gyár korai fejlődésének egyetlen levéltárilag dokumentált létszámadata.

A kézírással írt dokumentumok különös forrástörténeti értéket hordoznak: az önéletrajz mint

58 DJAN-CJ, Fond Tehnofrig, dos. 2., f. 231. (1960. XI. 22.: névjegyzék lakóhelyadatokkal: Pinte Vasile – Com. Chinteni; Sochei Ioan – Com. Turea-Gărbău; Barta Stefan – Com. Vistea; Barta Ioan – Com. Vistea; Magyarosi Stefan – Com. Chinteni; Baci Ioan – Com. Sîmpaul; Kelemen Andrei – Com. Chinteni; Abrudean Ioan – Com. Turea-Gărbău; Nagy Francisc – Com. Vistea; Pop Gavril – Com. Fizeș-Nicula; Szabados Ioan – Com. Chinteni; Szallos Martin – Com. Vistea; Serestely Gheorghe – Com. Sic; Zsoldos Mihály – Com. Sic; f. 252. (1960. VII. 6.: Mărginean Ilie, maistru oțelar, Câmpia Turzii, aláíró: Mezei I.).

59 Uo., f. 351. Situația repartizării forțelor de muncă, valabilă de la 15 martie 1958. Aláírók: Director Orosz Adalbert, Sef Serviciu Plan, Sef Serv. Org. Si Norm. Muncii.

60 Uo., f. 317. (1959. I. 21.: modelar în lemn specialist); f. 315. (1959. I. 31.: 5 turnători); f. 313. (1959. II.: muncitor calificat la turnătorie /cubilo de fontă/); f. 309. (1959. III. 2.: 5 turnători cat. 5–8); f. 308. (1959. III. 21.: 15 esztergályos cat. 5–8, 5 öntő cat. 5–8, 4 képzetlen munkás, 1 vízvezeték-szerelő); f. 301. (1959. III. 20.: 4 turnători, 30 muncitori necalificați pentru spargerea fontei, 2 forjari cazangii); f. 282. (1959. XI. 3.: 7 muncitori necalificați munca grea în turnătorie); f. 260. (1960. V. 26.: un turnător); folio nélkül (1960. XII. 7.: una muncit. mezuitoare); f. 204. (1961. VIII. 10.: 2 maistrii turnători, aláíró: Görög); f. 241. (1960. IX. 20.: mesterképző iskola II. éves tanulóinak gyakorlata; névjegyzék: Bollai Stefan, Bab Gavril, Boanca Vasile, Bojau Teofil, Cîmpean Alexandru, Codreanu Gheorghe, Iordai Ioan, Gruz Iosif, Hora Ioan, Moldoran Roman, Ostoce Ioan, Pesteanu Grigore, Puiescu Moise, Rusu Petru, Tirnoveanu Vasile, Turatcy Carol).

műfaj a szocialista kori bürokratikus apparátus kötelező kelléke volt, amelynek tartalmi és formai normáit erőteljesen szabályozták. A kötelező formulák – *Harcolunk a békéért!, La luptă activă pentru Pace!* – uniformizálták a szöveget, ugyanakkor az egyes önéletrajzok mégis egyéni életutak nyomait őrzik: szülők foglalkozása, iskolai út, katonai szolgálat, lakhely – mind-mind a korszak társadalmi valóságának lenyomata.

5.2. A munkaerő-toborzás mechanizmusainak dokumentumai

Az 1. iratcsomó egyedülálló forrása a szocialista munkaerő-toborzás mechanizmusainak megértéséhez, legalább öt különböző toborzási csatornát dokumentálva: a Munkaerő-tartalékok Főigazgatósága (Direcția Generală a Rezervelor de Muncă) által közvetített állami munkaerő-elosztást; a Bukaresti Élelmiszeripari Főiskola hallgatóinak szakmai gyakorlatát; a Frigotehnică középiskola tanulóinak üzemi gyakorlatát; a helyi falusi napszámosok közvetlen felvételét; valamint a kolozsvári középiskolások önkéntes kérelmeit. Ez a sokcsatornás toborzás azt mutatja, hogy a gyár munkaerő-szükségletét egyszerre elégítette ki az állami tervezés és a spontán helyi kezdeményezés.

A bukaresti intézet hallgatói között két kínai mérnökjelölt is szerepelt, akik 1954-ben Kolozsvárra érkeztek szakmai gyakorlatra. Jelenlétük a szocialista országok közötti oktatási kapcsolatok helyi megjelenését dokumentálja.

A 2. iratcsomó levelezési anyaga ezt kiegészíti: dokumentálja az állami munkaerő-toborzási szerződések (HCM Nr. 371/1955) alkalmazását, az ingázó (naveta) munkások szervezett foglalkoztatását Kolozsvár vonzaskörzetéből, valamint a munkaerőhiány kezelésére alkalmazott hirdetési gyakorlatot mindkét kolozsvári napilapban.

5.3. A multietnikus munkásközösség dokumentumai

Az iratanyag egyik fontos tudományos eredménye a gyár többnyelvű és változatos névformákat mutató munkásközösségének korai dokumentálása. Ezt több forráscsoport is alátámasztja.

Az első réteg a nyelvhasználat: az iratanyagban két nyelven íródtak dokumentumok – románul és magyarul. A magyar nyelvű dokumentumokon a Tehnofrig gyár bélyegzője szerepel, és a gyár igazgatósága jóváhagyólag aláírta őket. Ez azt mutatja, hogy a gyár adminisztrációja 1954-ben magyar nyelvű beadványokat is elfogadott.

A második réteg a névjegyzék: az 1956-os *Tabel nominal* 148 irodai alkalmazottjából 125 fő neve

magyar – ez az arány 84%. Fontos megjegyezni, hogy a névből csupán valószínű anyanyelvi hovatartozásra következtethetünk, a tényleges nemzetiségi önbesorolás ismeretlen. Ez az arány azt mutatja, hogy a Tehnofrig 1956-os szellemi állományában jelentős többségben voltak a magyar névformában rögzített alkalmazottak.

A harmadik réteg az esti iskolai nyilatkozatok névsora: a H.C.M. Nr. 2047/1954 rendelet alapján készített „Declarații”-sorozat aláírói között egyaránt szerepelnek magyar és román nevű munkások – Simon Károly, Sass Nicolae, Nanași Țicariu Tiberiu. Ez azt mutatja, hogy a gyár nemcsak munkahely, hanem a szocialista felnőttoktatás egyik helyszíne is volt; az esti oktatás résztvevőinek névsorában magyar és román névalakok egyaránt előfordulnak.

A negyedik réteg a 2. iratcsomó ingázó munkásainak névjegyzékei: az ff. 126–127., f. 231. és más iratok tanúsága szerint a Kolozsvár vonzaskörzetéből érkező ingázó munkások között egyaránt szerepelnek román és magyar nevű személyek – ami megerősíti, hogy a gyár multietnikus jellege nemcsak az irodai állományra, hanem a fizikai munkások körére is kiterjedt.

5.4. A politikai megfigyelés dokumentumai

A „Strict Secret” (szigorúan titkos) minősítésű névjegyzék (1955) az 1. iratcsomó legérzékenyebb irata. Forrástörténeti értéke kettős: egyrészt dokumentálja a szocialista kori ipari igazgatás politikai ellenőrzési mechanizmusait, másrészt közvetett bizonyítékot nyújt a gyár vezető állományának összetételéről.

A lista első oldalán szereplő személyek bejegyzései – volt műhelytulajdonos, külföldön járt, le tartóztatták, vaskárdista múlt, kulák szülők – a rendszer osztályszempontú megközelítését tükrözik. Különösen figyelemre méltó a lista második lapján szereplő *Ce politică a făcut înainte de 1944?* (Mit csinált politikailag 1944 előtt?) rovat: a válasz szinte minden személynél *Nu a făcut* (Nem folytatott politikai tevékenységet). A bejegyzések szerint az érintettek többségénél nem rögzítettek 1944 előtti politikai szerepvállalást, ennek ellenére politikai szempontú nyilvántartásba kerültek. Ez a korszak személyzeti ellenőrzési gyakorlatát szemlélteti.

5.5. A Hűtéstechnikai Szak és a gyár oktatási kapcsolatai

Az 1. iratcsomó egyik jelentős, a jelenlegi szakirodalomban nem azonosított adata: 1954-ben Kolozsváron működött a Kolozsvári Élelmiszer-

ipari Középfokú Műszaki Iskola Hűtéstechnikai Szaka (Școala Medie Tehnică de Industrii Alimentare Cluj, secția Frigotehnică), amelynek tanulói 1954. június 14-től a Tehnofrig különböző üzemeiben töltötték szakmai gyakorlatukat. Ez az adat azt jelzi, hogy a gyár és az oktatási rendszer között már a korai időszakban intézményes kapcsolat alakult ki – a Frigotehnică szak működése összefügghetett a Tehnofrig növekvő szakemberigényével. Az iskola pontos intézménytörténete további levéltári kutatást igényel.

A 2. iratcsomó adatai megerősítik, hogy ez az oktatási kapcsolat a gyár egész vizsgált időszakán át fennmaradt: az 1960. szeptember 20-i névjegyzék a Tehnofrigban szakmai gyakorlatot töltő mesterképző iskola II. éves tanulóit rögzíti (f. 241.), az 1964. évi darukezelői tanfolyam dokumentációja (f. 12.) pedig a gyár belső szakképzési tevékenységének folytatásáról tanúskodik.

6. Következtetések

A DJAN-CJ Tehnofrig-fond 1. és 2. iratcsomója a kolozsvári gyár korai történetének gazdag és sokrétű forrásegyüttese. A feldolgozás során feltárt adatok az alábbi főbb következtetések levonását teszik lehetővé.

1. A munkaerő-toborzás 1954-ben legalább öt különböző csatornán keresztül folyt: állami közvetítéssel érkező munkások (Direcția Generală a Rezervelor de Muncă); helyi falusi napszámosok közvetlen felvétele; a Bukaresti Élelmiszeripari Főiskola hallgatóinak nyári szakmai gyakorlata; a Kolozsvári Frigotehnică Középsiskola tanulóinak üzemi gyakorlata; és kolozsvári kereskedelmi középiskolások önkéntes kérelme alapján végzett szakmai gyakorlat. Ez a sokcsatornás toborzás azt mutatja, hogy a gyár munkaerő-szükségletét egyszerre elégítette ki az állami tervezés és a spontán helyi kezdeményezés.
2. A gyár már 1954-ben felsőfokú szakmai gyakorlatoknak adott helyet: a Bukaresti Élelmiszeripari Intézet hallgatói között két kínai mérnökjelölt is szerepelt, akik Bukarestből érkeztek Kolozsvárra.
3. A források a gyár korai munkatársi közösségének nyelvi és névhasználati összetettségét dokumentálják: a gyár adminisztrációja 1954-ben magyar nyelvű beadványokat is elfogadott; az 1956-os névjegyzék 148 irodai alkalmazottjából 125 személy neve magyar névformában szerepel (84%); a beosztásjegyzékben a műszaki-szellemi munkaköröket betöltők

többségét is magyar névformában rögzítették. A névformákból azonban az érintettek etnikai vagy anyanyelvi hovatartozása nem állapítható meg teljes bizonyossággal.

4. A Kolozsvári Élelmiszeripari Középfokú Műszaki Iskola Hűtéstechnikai Szakának (Frigotehnică) 1954-ből fennmaradt levéltári dokumentációja a jelenleg áttekintett szakirodalomban nem szerepelt. Az iskola és a gyár kapcsolata az iparosítás oktatáspolitikai vetületét is szemlélteti.
5. A Szigorúan titkos politikai nyilvántartás (1955) megvilágítja a szocialista ipari igazgatás egyik legkevésbé kutatott aspektusát: a vezető beosztású dolgozók politikai hátterének folyamatos dokumentálását. A nyilvántartás szerint az érintettek többségénél nem rögzítettek 1944 előtti politikai tevékenységet, ennek ellenére politikai szempontú nyilvántartásban szerepeltek.
6. A H.C.M. 1360/1956 jogszabály alapján végrehajtott elbocsátások névjegyzékében román és magyar névformában rögzített személyek egyaránt szerepelnek. A névjegyzék alapján azonban nem állapítható meg, hogy az elbocsátások során szerepet játszottak-e etnikai szempontok.
7. Az 1. iratcsomó legkorábbi, fennmaradt munkaszerződésai 1954 márciusából valók – ezek a Direcția Generală a Rezervelor de Muncă által közvetített, képzetlen munkások szerződésai. A Tehnofrig saját fejlődés, Orosz Adalbert igazgató által aláírt szerződések sorozata 1954 júliusától kezdődik. A két szerződéstípus együttesen bizonyítja, hogy a gyár 1954-ben egyszerre támaszkodott állami munkaerő-közvetítésre és közvetlen igazgatói szerződéskötésre.
8. A 2. iratcsomó munkaerő-gazdálkodási levelezése (1958–1965) dokumentálja a gyár fejlődésének egy következő szakaszát: az 1958. március 15-i munkaslétszám-kimutatás szerint a Tehnofrig ekkoriban 576 főt foglalkoztatott; az ingázó munkások foglalkoztatása Kolozsvár széles vonzáskörzetéből szervezett keretek között zajlott; az igazgatóváltás (Orosz Adalbert → ing. Simedrea T.) 1960–1961 között ment végbe; a vasöntöde legkésőbb 1959 elejétől folyamatosan üzemelt; a gyár arculatának korai intézményesülését jelzi, hogy a pingvinlogó már 1958-tól szerepel a fejlődés levelezőpapírokon.

A jelen tanulmányban feldolgozott iratanyag csupán a gyár fennmaradt levéltári hagyatékának töredékét képviseli. A fond további iratcsomóinak módszeres feldolgozása várhatóan még árnyaltabb képet nyújt majd a Tehnofrig fejlődéséről, szervezeti működéséről, valamint gazdaság-, társadalom- és technikatörténeti szerepéről.

A vizsgált dokumentumok nem csupán egy vállalat történetének forrásai, hanem a romániai szocialista iparosítás helyi megvalósulásának, a műszaki szakemberképzés korabeli rendszerének és az ipari munkaerő átalakulásának vizsgálatához is fontos adalékokat szolgáltatnak.

Köszönetnyilvánítás

A szerző köszönetét fejezi ki Mostis Márk egyetemi hallgatónak a levéltári dokumentumok digitalizálásában nyújtott segítségéért, amelyet a Mathias Corvinus Collegium Műhelytagság Programja támogatott.

Levéltári források

- I. Kolozs Megyei Nemzeti Levéltár Igazgatósága (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Cluj – DJAN-CJ), Fond Întreprinderea Tehnofrig Cluj nr. 626.
 - dos. 1. Cadre. Repartizări. Contract de muncă (1954–1965), 356 file.
 - dos. 2. Diversă corespondență cu forțele de muncă (1958–1965), 369 file.
 - Inventarul documentelor cu termen de păstrare permanentă create în perioada 1954–1968.

Kézírtos és gyűjteményi források

- II. Tehnofrig-gyűjtemény. Erdélyi Múzeum-Egyesület Könyvtár és Információs Központja, Kolozsvár.
- III. Jenei Dezső hagyatéka. Erdélyi Múzeum-Egyesület Kézirattára, Kolozsvár.

Szakirodalmi hivatkozások

- [1] Turnock D.: *The Romanian Economy in the Twentieth Century*. Croom Helm, London, 1986.
- [2] Verdery K.: *What Was Socialism, and What Comes Next?* Princeton University Press, Princeton, 1996.
- [3] Dobrinu D., Iordachi C. (szerk.): *Tărănimea și puterea. Procesul de colectivizare a agriculturii în România*. Polirom, Iași, 2005.
- [4] Cucu A.-S.: *Planning Labour: Time and the Foundations of Industrial Socialism in Romania*. Berghahn Books, New York, 2019.
- [5] Negucioiu A., Teodor P., Edroiu N. (szerk.): *Cluj. Monografie*. Editura Sport-Turism, București, 1980.
- [6] Lakatos A. L.: *Szocialista iparosítás, demográfiai változások: Kolozsvár, Nagyvárad és Marosvásárhely fejlődési irányai (1945–1989)*. Belvedere Meridionale, 29. évf., 2. sz., 2017, 27–53.
- [7] Bitay E.: *Jenei Dezső emlékére*. Műszaki Tudományos Közlemények MTK 2., EME, Cluj-Napoca, 2015. 17–38.
<https://doi.org/10.33895/mtk-2015.02.01>
- [8] Bitay E.: *A Tehnofrig emlékezete*. Kézirat, Kolozsvár, 2015–2026.
- [9] Kideckel D. A.: *Getting By in Postsocialist Romania. Labor, the Body, and Working-Class Culture*. Indiana University Press, Bloomington, 2008.
- [10] Pittaway M.: *The Workers' State: Industrial Labor and the Making of Socialist Hungary, 1944–1958*. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2012.
- [11] Mátyás Z.: *Romániai levéltárak kutatási lehetőségei*. Magyar Levéltári Portál, 2018.
https://archivportal.hu/wp-content/uploads/2022/06/matyas_zoltan_romaniai_leveltarak_kutatasi_lehetosegei-1.pdf
- [12] *Indicator alfabetic al localităților din Republica Populară Română*. Editura de Stat pentru Literatură Științifică, București, 1954.